

Güney Azerbaycan nüfusunun 9/10'u Türkçe konuşur. Müslüman olan halkın büyük bir çoğunluğu Şii-Câferî 'dir. Sünnîler azınlıktadır. Azerilerin büyük çoğunluğu Tebriz, Erdebil, Hoy, Urmiye, Selmas, Maku, Meraga, Astara, Culfa, Merend, Halhal, Soğukbulak gibi şehir ve kasabalarda yaşarlar. Tüm İran topraklarında 11 milyon civarında bir nüfusa sahip olduğu sanılan Azeriler dışında da G.Azerbaycan'da Türk toplulukları bulunmaktadır. Bunlardan sayıları 500 bini aşan **Şahsevenler**, Güney Azerbaycanın kuzeydoğusunda, güneyden Sevalan dağının eteklerine, batıda Karasu ırmağı boyuna dayanan bölgede yaşarlar. Karadağ bölgesinde de **Karadağlılar** denen bir Türk topluluğu bulunmaktadır. Şahsevenler ve Karadağlılar aslında Azeri Türkçesinin bir ağzını konuşan Türk topluluklarıdır.

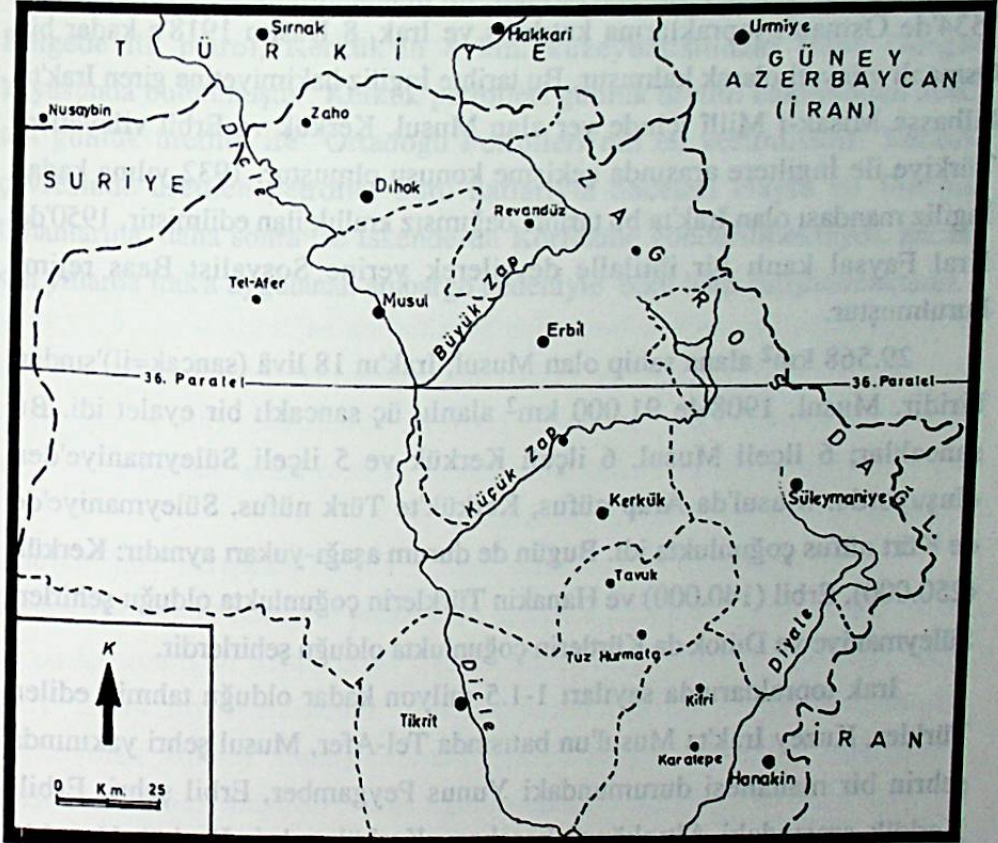
G.Azerbaycan dışında da İran'da çok sayıda Türk topluluğu bulunmaktadır. Bunlardan sayıları 1 milyonun üzerinde olduğu sanılan **Kaşgaylar**, Güney İran'da Fars eyaletinde Karaağaç ırmağı kıyıları boyunca uzanan saha, İsfahan-Şiraz karayolu batısındaki saha ile Şikanrûd ve Melbur ırmaklarının yukarı çığırında yoğun olarak bulunurlar.

Ayrıca, Horasan eyaletinde yoğun olarak bulunan ve sayıları 500 bin ilâ 1 milyon arasında tahmin edilen **Türkmenler** ile Urmiye gölünün kuzeybatı kıyıları, Hamse eyaletinin güney kesimleri, Hemedan ve Kirmanşah eyaletinin dağlık sahaları, Horasan eyaletinde Sebzevan ile Nişapur arası ve Kerman'ın güneyi gibi birbirinden uzak bölgelere dağınık ve düzensiz bir halde serpilmiş olan ve sayıları 950 bin kadar olduğu sanılan **Afşarlar**, İran'daki diğer büyük Türk gruplarını oluşturur.

İran'da sayıları daha az olan başka Türk toplulukları da vardır. Mesela, Gorgan'ın Sovar-Şaku ve Mezenderan eyaletinin Hezar-Cebir bölgelerinde yaşayan ve sayıları 75-80 bin kadar olan **Kaçarlar** ile Sardur'da Uşnû'nun doğusunda yaşayan ve sayıları 65 bin civarında olan **Karapapaklar**, Fars ve Azerbaycan eyaletinin çeşitli bölgelerinde yer alan **Hamse Türkleri**, Tahran eyaletinin Veranin ve Kum bölgelerinde yaşayan **Kengerlüler** gibi değişik adlardaki diğer Türk boylarının sayıları da 1 milyon civarındadır. Böylece İran'daki Türklerin toplam sayısı 15 milyonun üzerindedir. İran'da tam bir

nüfus sayımı yapılmadığından bu ülkedeki Türk nüfusunun sayısı net olarak bilinmemektedir. Çeşitli kaynaklarda 15 ilâ 20 milyon arasında değişen tahminler bulunmaktadır. Ancak bir çok araştırmacının ortak kanaati İran nüfusunun 1/4'ini Türklerin oluşturduğu yönündedir.

Harita 15: Irak'ta Türklerin yaşadığı bölgeler.

IRAK'TA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Kuzeyden Türkiye, batıdan Suriye, güneybatıdan Ürdün, güneyden Suudi Arabistan ve Kuveyt, doğudan da İran'la komşu olan Irak'ın alanı 438.317 km²'dir. Nüfusu ise, 18.048.000 (1990)'dir.

IX.yy.'dan beri bir Türk yurdu olmaya başlayan Irak toprakları 1534'de Osmanlı topraklarına katılmış ve Irak, 8 Kasım 1918'e kadar bir Osmanlı vilayeti olarak kalmıştır. Bu tarihte İngiliz hakimiyetine giren Irak'ta bilhassa Misak-ı Milli içinde yer alan Musul, Kerkük ve Erbil vilayetleri Türkiye ile İngiltere arasında çekişme konusu olmuştur. 1932 yılına kadar İngiliz mandası olan Irak'ta bu tarihte bağımsız krallık ilan edilmiştir, 1950'de Kral Faysal kanlı bir ihtilalle devrilerek yerine Sosyalist Baas rejimi kurulmuştur.

29.568 km² alana sahip olan Musul, Irak'ın 18 livâ (sancak=il)'sından biridir. Musul, 1908'de 91.000 km² alanlı, üç sancaklı bir eyalet idi. Bu sancaklar; 6 ilçeli Musul, 6 ilçeli Kerkük ve 5 ilçeli Süleymaniye'den oluşuyordu. Musul'da Arap nüfus, Kerkük'te Türk nüfus, Süleymaniye'de de Kürt nüfus çoğunlukta idi. Bugün de durum aşağı-yukarı aynıdır: Kerkük (250.000), Erbil (140.000) ve Hanakin Türklerin çoğunlukta olduğu şehirler, Süleymaniye ve Dıhok da Kürtlerin çoğunlukta olduğu şehirlerdir.

Irak topraklarında sayıları 1-1.5 milyon kadar olduğu tahmin edilen Türkler, Kuzey Irak'ta Musul'un batısında Tel-Afer, Musul şehri yakınında şehrin bir mahallesi durumundaki Yunus Peygamber, Erbil şehri, Erbil-Kerkük arasındaki Altinköprü kasabası, Kerkük şehri, Kerkük-Hanakin arasında; Tavuk, Tuz Hurmata, Kifri, Karatepe, Karahan kasabaları, Hanakin ve çevresindeki Kızrabat, Şahraban, Mendeli, Bedre kasabaları gibi şehir ve kasabalar ile bunların çevresindeki köylerde topluca yaşamaktadırlar (bkz. Harita: 15). Ayrıca diğer bölgelerde de dağınık halde bulunmaktadırlar.

Irak'ta yaşayan Türklerin başlıca ekonomik uğraşları tarımdır. Irak'ta Türklerin yaşadığı bölgeler önemli bir tahıl üretim kuşağıdır. Irak'ın toplam tahıl üretiminin yarısından fazlası bu bölgeden sağlanır. Tahıllar arasında

başta buğday gelir, onu arpa takip eder. Dicle, Büyük ve Küçük Zap vadileri gibi sulanan kısımlarda ise, pirinç üretimi önem kazanmaktadır. Ayrıca tütün ve pamuk da bölgede yetiştirilen diğer ürünlerdir. Bozkır kuşağına karşılık gelen bölgede koyun besleyiciliği de önem taşır. Musul, Kerkük ve Erbil vilayetlerinin toplam koyun varlığı Irak'ın koyun varlığının 1/5'inden fazladır.

Türklerin yaşadığı bölgenin bir diğer ekonomik kaynağı da petroldür. Bölgede ilk petrol, Kerkük'ün 8 km. kuzeybatısındaki Baba Gurgur kuyusunda bulunmuştur. Kerkük petroleri günlük üretim bakımından 2063 ton günlük üretimi ile "Ortadoğu Petrolleri"nin en verimlisidir. Kerkük çevresinde üretilen petroler boru hatlarıyla önceleri Hayfa ve Trablus limanlarına, daha sonra ise İskenderun Körfezine gönderilmekteydi, ancak son yıllarda Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle boru hattı çalışmamaktadır.

SURİYE'DE TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Kuzeyden Türkiye, doğu ve güneydoğudan Irak, güneyden Ürdün, batıdan Lübnan ve İsrail'le komşu olan Suriye'nin alanı 185.180 km²'dir. Nüfusu 1995 tahminlerine göre 14 milyon kadardır. Başlıca şehirleri ülkenin başşehri olan Şam (Damaskus), Akdeniz kıyısındaki Lazkiye, iç kısımlardaki Halep, Hama ve Humus'tur. 10 Ağustos 1920 tarihine kadar bir Osmanlı vilayeti olan Suriye, bu tarihte yapılan Sevr Antlaşması ile Türkiye'den koparılmıştır. Suriye topraklarında Türkler; Lazkiye ve çevresinde, Halep ve çevresinde, bir miktar da Hama ile Humus'ta yaşamaktadırlar.

Suriye'nin en önemli liman şehri olan Lazkiye ve çevresinde bulunan Türkler, Basit (Bucak) ve Behlülüye bucaklarına bağlı köylerde ve Lazkiye şehrinde yaşarlar. Lazkiye ve çevresinde, sayıları 20 binin üzerinde olduğu tahmin edilen Türk nüfusu, tarımla, özellikle tütün tarımıyla uğraşmaktadırlar. Ayrıca kendi ihtiyaçlarına yetecek kadar buğday ve arpa ile bağcılık ve meyvecilik de söz konusudur.

Türk nüfusunun en kalabalık olduğu vilayet Halep'tir. Türk nüfusu, Halep şehrinde ve Cerablus, Kürdağı ve Münbiç bölgeleri ile Azez ilçesinde yaşamaktadır. Cerablus çevresinde Elbeyli Türkmenleri ile Barak aşireti ve Barakların Bereli oymağı bulunmaktadır. Baraklardan bir kısmı Türk olduklarını bilmekle beraber Türkçeyi unutmuşlardır. Münbiç nahiyesinin hemen tamamı Türklerle meskûn olduğu halde, Osmanlı zamanında Kilis sancağına bağlı olan Kürdağı nahiyesinde, çoğunluğu Kürt olmak üzere Türkmenlerle Kürtler karışık durumdadır. Türklerin en kalabalık olduğu Azez ilçesinin köylerinin büyük bir çoğunluğu tamamen Türklerden oluşmaktadır. Halep vilayetinde sayıları 70 bin kadar olan Türk nüfus, tarımın yanında hayvancılıkla da uğraşırlar. Şehirlerde oturan nüfus ise daha çok ticaret ve el sanatlarıyla geçinmektedir.

Türk nüfusun kalabalık olduğu Lazkiye ve Halep vilayetlerinden başka, Hama bölgesinde 10 binden fazla, Şam şehri ve çevresindeki Kuneytura ile

Havran ovasında 15 bin civarında Türk nüfusu yaşamaktadır. Ayrıca Humus vilayetinde de bir miktar Türk nüfusu bulunmaktadır.

Sonuç olarak Suriye topraklarında 150 binden fazla Türk nüfusu yaşamaktadır, bazı kaynaklarda bu sayı 300 bine kadar çıkarılmaktadır. Suriye dışında Lübnan ve Ürdün'de de bir miktar Türkün bulunduğu bilinmektedir.

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ

Kıbrıs Adası'nın Başlıca Coğrafi Özellikleri:

Doğu Akdeniz'de, Anadolu kıyılarına 70, Suriye kıyılarına da 110 km uzaklıkta yer alan Kıbrıs adası, 9.251 km²'lik bir alana sahiptir.

Toros dağ sisteminin bir parçası olan Kıbrıs adasında yeryüzü şekillerinin ana çizgilerini kuzeyde Beşparmak dağları, güneyde Karlı (Troodos) dağ, Beşparmak dağları ile Karlı dağ arasında, batıda Güzelyurt, doğuda Mesarya ovalarının yer aldığı Orta Çukurluk vardır. Ayrıca Beşparmak dağları ile kıyı boyunca uzanan ve yer yer genişleyip daralan kıyı düzlükleri bulunmaktadır. Beşparmak dağları batıda Koruçam burnundan, doğuda Zafer burnuna kadar 150 km. uzunluğunda ve yaklaşık 15 km. genişliğindedir. En yüksek noktası 1019 m. olan Beşparmak dağlarının kuzey yamaçları ormanlarla, güney yamaçları ise, zeytinlikler ve keçiboynuzu bahçeleri ile kaplıdır. Güney Kıbrısın büyük bir kısmını kaplayan Karlı dağ (Troodos) ise, akarsular tarafından parçalanmış masif bir küttedir. En yüksek noktası 1951 m. ile Olimpos Tepesi'dir. Bu iki dağlık kütle arasında Lefkoşa ile Gazimağusa arasında, adanın tahıl ambarı durumundaki Mesarya ovası, Lefkoşa ile Güzelyurt arasında da narenciye bahçeleri ile kaplı Güzelyurt ovası yer alır.

Yazları sıcak ve kurak, kışları serin ve yağışlı tipik bir Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü adada, yıllık ortalama sıcaklık 20°C civarındadır. Ocak ayında 14°C olan sıcaklık ortalaması, temmuzda 29°C'yi bulmaktadır. Yağışların yaklaşık 3/4'ünün kış aylarında düştüğü Kıbrıs'ta yaz ayları tamamen kurak geçer. Yıllık ortalama yağış miktarı Lefkoşa'da 400, Girne'de 500 mm. olmasına karşılık, Karlı dağın yüksek kesimlerinde 1000 mm.nin üstüne çıkmaktadır.

Her ne kadar kışları yağışlı geçse de şiddetli yaz kuraklığının yaşandığı adada, en önemli su kaynağını Rum kesiminde yer alan Karlı dağ oluşturur. Bu dağdan inen ve Türk kesimindeki tarım alanlarını sulayan derelerin suyunun Rumlar tarafından kesilmesi, sürekli bir akarsuyu bulunmayan

KKTC'de su sıkıntısı yaratmaktadır. Ülkenin su ihtiyacı açılan kuyularla taban suyundan sağlanmaktadır. Adada, dağlık alanlar ormanlarla, düzlükler ise, bozkır bitkileriyle kaplıdır. Beşparmak dağlarının kuzeyi ormanlarla, güney kesimleri ise, çalılıklarla kaplıdır.

Kıbrıs adasında, tarımsal faaliyetler arasında narenciye, bağcılık ve zeytin üretimi başta gelir. Yeraltı zenginlikleri arasında krom ve bakır yatakları bulunmaktadır. Ayrıca adada turizm de önemli bir gelir kaynağıdır.

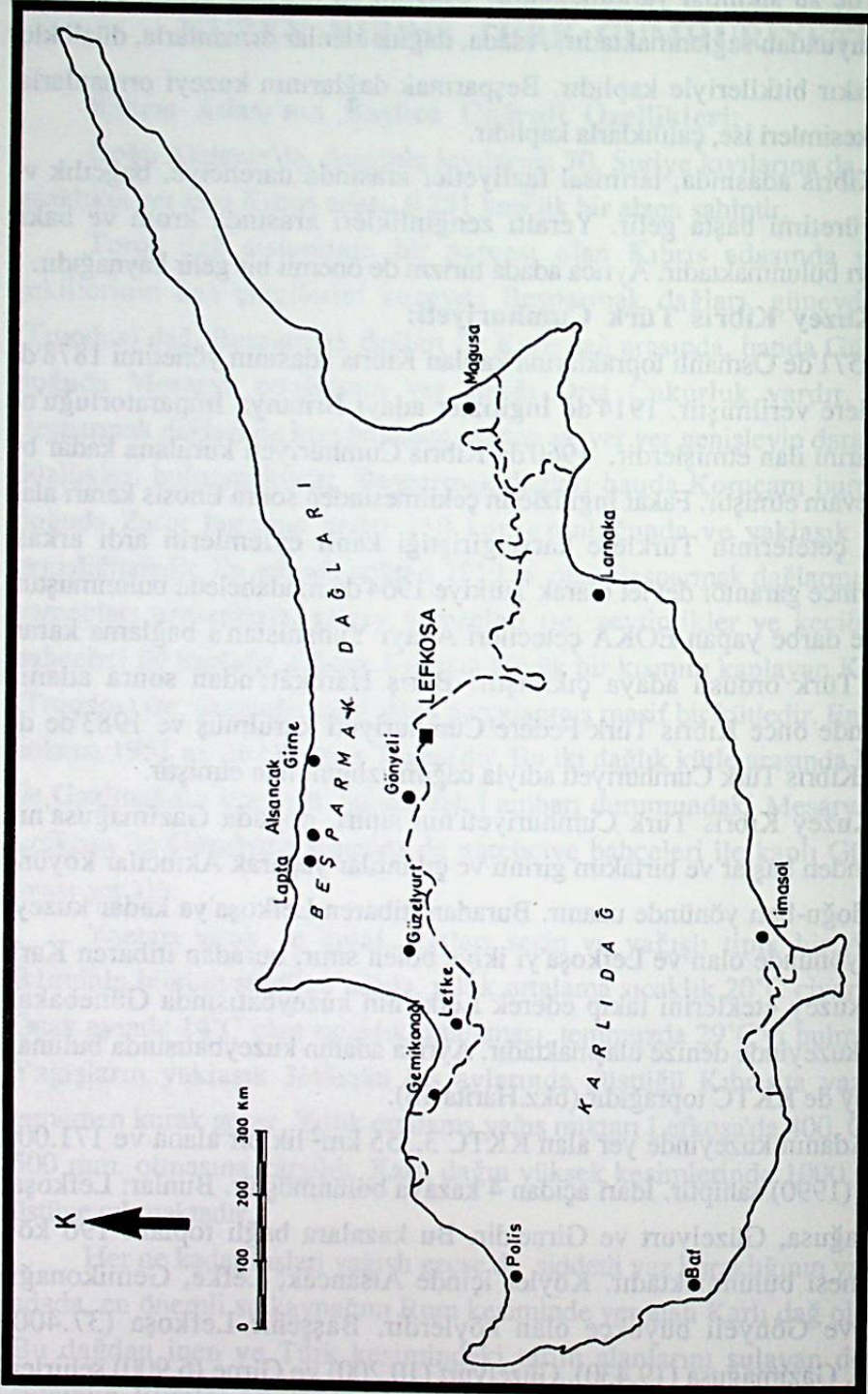
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti:

1571'de Osmanlı topraklarına katılan Kıbrıs adasının yönetimi 1878'de İngilizlere verilmiştir. 1914'de İngilizler adayı Britanya İmparatorluğu'na kattıklarını ilan etmişlerdir, 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar bu statü devam etmiştir. Fakat İngilizlerin çekilmesinden sonra Enosis kararı alan EOKA çetelerinin Türklere karşı giriştiği kanlı eylemlerin ardı arkası gelmeyince garantör devlet olarak Türkiye 1964'de müdahalede bulunmuştur, 1974'de darbe yapan EOKA çetecileri Adayı Yunanistan'a bağlama kararı alınca Türk ordusu adaya çıkmıştır. Barış Harekâtı'ndan sonra adanın kuzeyinde önce Kıbrıs Türk Federe Cumhuriyeti kurulmuş ve 1983'de de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığını ilan etmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin sınırı, doğuda Gazimağusa'nın güneyinden başlar ve birtakım girinti ve çıkıntılar yaparak Akıncılar köyüne kadar doğu-batı yönünde uzanır. Buradan itibaren Lefkoşa'ya kadar kuzey-güney yönünde olan ve Lefkoşa'yı ikiye bölen sınır, buradan itibaren Karlı dağın kuzey eteklerini takip ederek Lefke'nin kuzeybatısında Günebakan köyün kuzeyinde denize ulaşmaktadır. Ayrıca adanın kuzeybatısında bulunan Erenköy de KKTC toprağıdır (bkz.Harita 16).

Adanın kuzeyinde yer alan KKTC 3.355 km²'lik bir alana ve 171.000 nüfusa (1990) sahiptir. İdarî açıdan 4 kazaya bölünmüştür. Bunlar: Lefkoşa, Gazimağusa, Güzelyurt ve Girne'dir. Bu kazalara bağlı toplam 196 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Köyler içinde Alsancak, Lefke, Gemikonağı, Lapta ve Gönyeli büyükçe olan köylerdir. Başşehir Lefkoşa (37.400) dışında, Gazimağusa (19.430), Güzelyurt (10.200) ve Girne (6.900) şehirleri bulunmaktadır.

Harita 16: Kıbrıs Adası

KKTC'nin başlıca geçim kaynağı tarım ve turizmdir. En çok narenciye, tahıl ve tütün ekimi yapılmaktadır. Mesarya ovasında buğday, az miktarda arpa ve patates üretimi yapılmaktadır. Güzelyurt Ovasında ve Girne-Lapta arasında ve Gazimağusa çevresinde narenciye bahçeleri yer almaktadır. Buğday ve arpa halkın kendi ihtiyacını karşılarken, narenciye ürünleri Avrupa ve Ortadoğu ülkelerine ihraç edilmektedir. Beşparmak dağlarının güney yamaçlarında zeytin ve keçiboynuzu, Karpaz yarımadasında da üzüm yetiştirilmektedir. Bir bölümü yaş olarak ihraç edilen üzümlerin bir kısmı da şarap yapımında kullanılmaktadır. Ülkenin hemen her köyünde ailelerin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar da sebze üretimi vardır.

Karpaz bölgesinde keçi ve diğer bölgelerde koyun üreticiliği yapılmaktadır. Az sayıda inek de beslenen adada kümes hayvancılığı ve arıcılık ile amatör olarak balıkçılık da yapılmaktadır. 1974'den önce Karlı dağın kuzey yamaçlarından çıkarılan bakır madeni Gemikonağı yakınlarında yer alan bakır izabe tesislerinde işlenmekteydi. Bu fabrika bugün terkedilmiş durumdadır. Ayrıca demir sülfürü, asbest, alçıtaşı ve krom çıkarılmaktadır.

Ülke sanayisi küçük işletmeler şeklindedir ve genellikle tarımsal ve hayvansal ürünleri işlemeye yöneliktir. Doğal güzellikleri yanında, bir çok tarihi eser de barındıran KKTC önemli bir turistik potansiyele sahiptir. Turistik tesislerin büyük bir çoğunluğu Girne ve Gazimağusa'da bulunmaktadır.

Ticari ilişkileri genellikle Türkiye ve İngiltere ile olan KKTC'ne Ercan ve Geçitkale hava alanları aracılığıyla havayoluyla, Gazimağusa ve Girne limanlarıyla da deniz yolundan ulaşım sağlanmaktadır. Ülkede karayolu ulaşımı oldukça elverişli durumdadır.

Beşinci Bölüm:

BALKAN YARIMADASI'NDA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Türkçe bir kelime olan Balkan, "sarp dağ" anlamına gelir. Bulgaristan'ı ortadan bölen dağlara Balkanlar adı verilir. Bu dağlar Koca Balkanlar, Küçük Balkanlar ve Batı Balkanlar diye kendi içinde bölümlere ayrılır ve yarımada bu dağlardan dolayı Balkan ismi verilmiştir. Balkan Yarımadası, Adriya denizi, Otranto boğazı, İyonya (ya da Yunan) denizi, Doğu Akdeniz, Ege denizi, Çanakkale Boğazı, Marmara denizi, İstanbul Boğazı ve Karadeniz'le çevrilidir. Yarımada'nın kuzey sınırı ise, aynı netlikte değildir. Tuna-Sava ırmakları veya daha kuzeyde Doğu Karpatlar ile Transilvanya Alpleri olarak ele alınmaktadır. Ancak etnolojik açıdan Balkan Yarımadası'nın, Balkan milletlerinin oturduğu ülke olarak düşünülmesi bu sınırı daha da kuzeye kaydırabilmektedir. Bugün için Balkan Yarımadası Türkiye (Doğu Trakya), Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk devletleri ile bir kısım toprakları yarımada dışında kalan Romanya ve Slovenya ile Hırvatistan dışında kalan eski Yugoslavya toprakları yani Makedonya, Bosna-Hersek ile Sırbistan ve Karadağ (Yeni Yugoslavya) topraklarını kapsamaktadır. Bazı kaynaklarda Macaristan da Balkan devleti olarak verilmekte ise de bu ülke bir Orta Avrupa devletidir. Yukarıda sınırları belirtilmeye çalışılan Balkan Yarımadası, yaklaşık 60 milyon nüfusun yaşadığı 700 bin km²'lik bir bölgedir (Tablo: 42).

Balkan Yarımadası'nda Güney Slavları, Latin grubundan Romenler ve Epir ırkları denen Yunanlılar'la Arnavutlar yaşarlar. Bu kavimlerin hepsi Arif ırka mensup olup Ortodoks Hristiyanlardır. Bunlardan farklı olarak Türkler ve Müslüman olan Boşnaklar, Pomaklar ile Çingeneler'de Balkan toplumlarındandır.

Tablo 42: Balkan devletlerinin alanları ve 1992 nüfusları

Ülke adı	Başşehir	Alanı(km ²)	Nüfusu
Türkiye (D.Trakya)	Ankara	24.378	5.975.400
Yunanistan	Atina	131.990	10.077.000
Bulgaristan	Sofya	110.912	9.010.000
Arnavutluk	Tiran	18.748	3.388.000
Romanya	Bükreş	237.500	23.272.000
Bosna-Hersek	Saraybosna	51.129	4.351.000
Makedonya	Üsküp	25.713	2.101.000
Karadağ	Titograd	13.812	616.000
Sırbistan	Belgrad	55.968	5.584.000
Kosova	Piriştine	10.887	1.950.000
Voyvodina	Novi Sad	21.506	2.000.000
TOPLAM		702.543	68.324.400

Osmanlılar, 1353'de Gelibolu'yu alarak başladıkları Balkanları fetih hareketini 14.yy. sonlarında tamamlamışlarsa da bütün yarımadaı kesin Türk hakimiyeti altına almaları Fatih devrinde olmuştur(1451-1481). Balkanlardaki Osmanlı hakimiyeti 1832 yılına kadar kesintisiz sürmüş ve bu tarihte Mora Yarımadası Osmanlı topraklarından koparılmış daha sonra 1878'de Romanya, Sırbistan, Karadağ, 1908'de Bulgaristan, 1912'de Arnavutluk ve Makedonya ayrılarak Türkiye toprakları Meriç ırmağına kadar gerilemiştir. İşte 14.yy. ortalarından 20.yy. başlarına kadar Osmanlı hakimiyeti altında olan Balkan Yarımadası'na Anadolu'dan gelen birçok Türk yerleşmiş ve bu topraklarda 5.5 asır yaşamışlar, ancak bu toprakların hakimiyetinin kaybedilmesiyle buradaki Türklerin büyük bir kısmı (4.5 milyon) Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır, tüm baskılara rağmen bu topraklarda yaşamaya çalışan en az 2 milyon üzerinde bir Türk nüfusu da bugünkü Balkan Türklerini oluşturmaktadır.

MAKEDONYA'DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Makedonya, tarihi bir ülkenin adıdır. Bu ülke, bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'ni (Kuzey Makedonya), Yunanistan'a bağlı bulunan Güney Makedonya'yı ve kuzeydoğusu Bulgaristan topraklarına da taşan geniş bir alanı kapsamaktaydı. Yani Makedonya batısı Arnavutluk, güneyi Teselya, kuzeyi Sırbistan, doğusu Doğu Rumeli ve Batı Trakya ile çevrili 68 bin km²'lik bir alana verilen addır. M.Ö. 725'de kurulmuş olan Makedonya Krallığı M.S.168'e kadar varlığını sürdürmüştür. Osmanlılar 1363'den 1390'a kadar tüm Makedonya'yı fethetmişler ve 1912'ye kadar bölge Türk hakimiyetinde kalmıştır. Osmanlı yönetiminde "Vilâyât-ı Selâse" denen 3 Makedonya eyaleti (Selanik, Manastır ve Kosova) esas Makedonya'dan daha geniş bir alana yayılıyordu.

Bugün Yunanistan'ın hakimiyeti altında olan Güney Makedonya 34.203 km² alana sahiptir. 14 küçük ile ayrılmış olan Yunanistan'ın Makedonya eyaletinin başlıca şehirleri; Selanik, Kavala, Serez, Drama ve Karaferye'dir. Bu bölgede bulunan Türk nüfusunun hemen tamamı (400 bin kadar) 1923'de Yunanistan'la yapılan nüfus mübadelesinde Türkiye'ye getirilmiştir. Yaklaşık 8 bin km²'lik bir alan kaplayan Bulgar Makedonyası'nda ise nüfusun tamamına yakını Bulgarlardan oluşmaktadır.

Bugün bağımsızlığını ilan etmiş olan Yugoslavya Makedonyası, 25.713 km² alana ve 2.100.000 nüfusa sahiptir. 1913'den önce nüfusunun büyük bir çoğunluğu Türk ve Arnavutlardan oluşan bu ülkeden Türklerin büyük bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş (yalnız 1951'de 50 bin kişi) olmasına rağmen hâlâ 100 binin üzerinde bir Türk nüfusu (ülke nüfusunun % 5'i) Makedonya'da bilhassa Üsküp ve Manastır çevresinde yaşamaktadır. Ayrıca Sırbistan'a bağlı Kosova ve Sancak bölgelerinde de çok sayıda Türk bulunmaktadır. 1981'de yapılan resmi Yugoslav nüfus sayımına göre Yugoslavya'da toplam 101.291 Türk nüfusu verilmekte, bunun 86.691'i Makedonya'da yaşamakta -ki bu ülke nüfusun % 4.53'üne karşılık

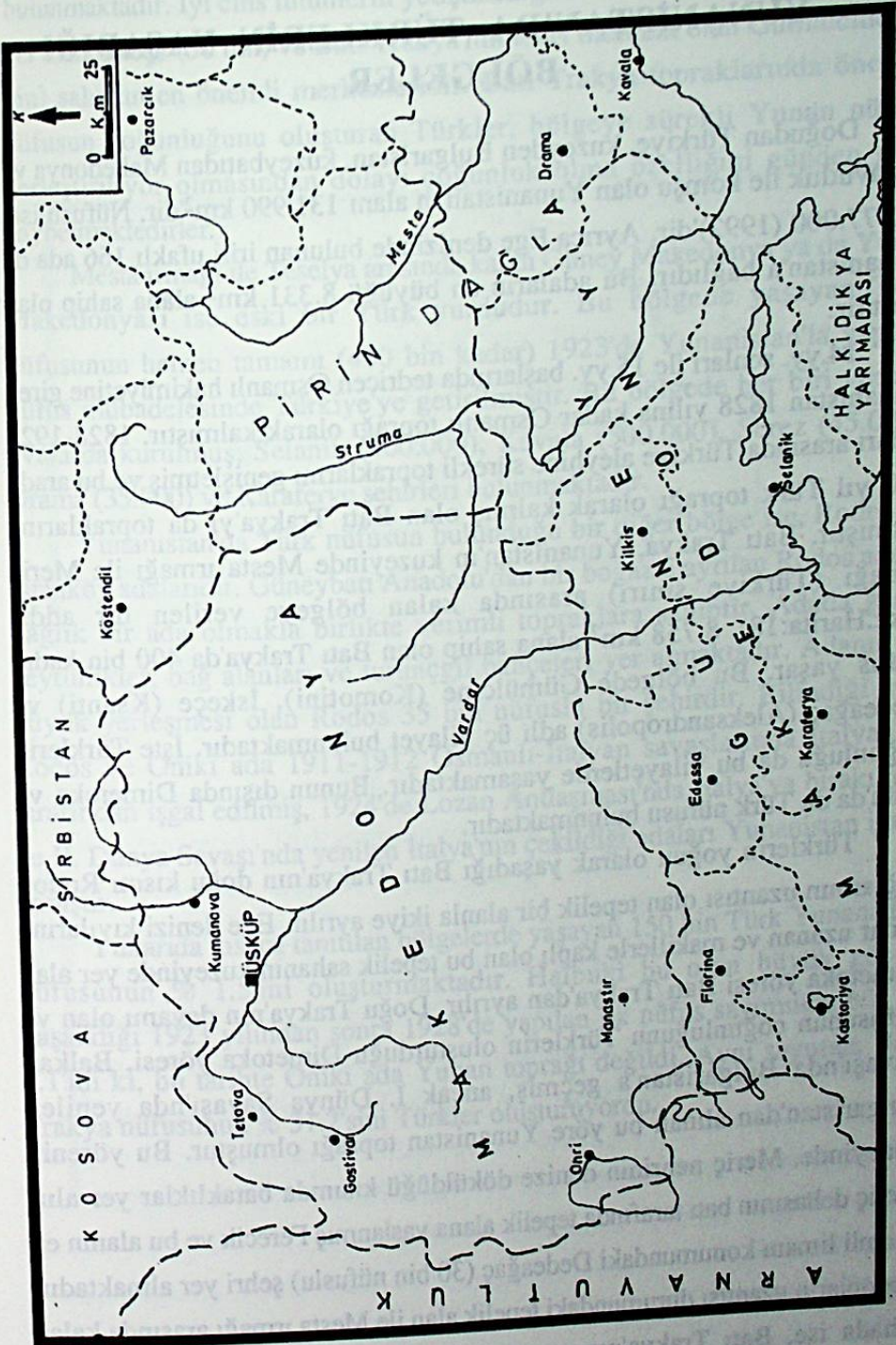

gelmektedir- 12.513'ü de Kosova'da yaşamaktadır ki, Kosova nüfusunun % 8'i oluşturmaktadır (Harita: 17).

Alp orojenik kuşağına dahil olan Dinar dağlarının bir uzantısı durumundaki Makedonya'da yeryüzü şekilleri oldukça arızalı bir yapıya sahiptir. Ülkenin başlıca ovaları kuzeybatıda Metoya ve bunun doğusunda Kosova, güneye doğru Üsküp, Manastır ve güneydoğuda İstrumca havzalarıdır. Ayrıca güneybatıda bir takım küçük havzalar ise göllerle kaplanmış bulunmaktadır. Bu göllerin en önemlileri Ohri ve Prespa gölleridir.

Makedonya'nın başlıca geçim kaynağı tarımdır. Ülkede tahıl, tütün, meyve, üzüm yetiştirilir ve ekstansif şekilde hayvancılık yapılır. Demir, kurşun, çinko, manganez ve asbest gibi yer altı zenginlikleri bulunan Makedonya'da bazı giyim, gıda, kağıt ve orman sanayi tesisleri bulunmakta ise de sanayisi pek gelişmemiştir. Ülkenin en önemli şehri 565.000 nüfuslu başşehir Üsküp (Skopje)'tür. Güneyde Yunanistan sınırına yakın olan Manastır (Bitola) fazla gelişmemiştir. Diğer önemli şehirleri, Tetova, Kumanova, Gostivar ve Ohrid'dir.

Harta 17: Makedonya

YUNANİSTAN'DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Doğudan Türkiye, kuzeyden Bulgaristan, kuzeybatıdan Makedonya ve Arnavutluk ile komşu olan Yunanistan'ın alanı 131.990 km²'dir. Nüfusu ise, 10.077.000 (1992)'dir. Ayrıca Ege denizinde bulunan irili ufaklı 166 ada da Yunanistan'a bağlıdır. Bu adaların en büyüğü 8.331 km² alana sahip olan Girit'tir.

14.yy. sonları ile 15.yy. başlarında tedricen Osmanlı hakimiyetine giren Yunanistan 1828 yılına kadar Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. 1828-1922 yılları arasında Türkiye aleyhine sürekli topraklarını genişletmiş ve bu arada 560 yıl Türk toprağı olarak kalmış olan Batı Trakya'yı da topraklarına katmıştır. Batı Trakya, Yunanistan'ın kuzeyinde Mesta ırmağı ile Meriç ırmağı (Türkiye sınırı) arasında kalan bölgeye verilen bir addır (bkz.Harita:18). 8.758 km² alana sahip olan Batı Trakya'da 400 bin kadar nüfus yaşar. Bu bölgede Gümölcine (Komotini), İskeçe (Ksanti) ve Dedeğaç (Aleksandropolis) adlı üç vilayet bulunmaktadır. İşte Türklerin çoğunluğu da bu vilayetlerde yaşamaktadır. Bunun dışında Dimetoka ve Sofu'da da Türk nüfusu bulunmaktadır.

Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Trakya'nın doğu kısmı Rodop dağlarının uzantısı olan tepelik bir alanla ikiye ayrılır. Ege denizi kıyılarına kadar uzanan ve makillerle kaplı olan bu tepelik sahanın kuzeyinde yer alan Dimetoka yöresi Batı Trakya'dan ayrılır. Doğu Trakya'nın devamı olan ve nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Dimetoka yöresi, Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'a geçmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nda yenilen Bulgaristan'dan alınan bu yöre Yunanistan toprağı olmuştur. Bu yörenin güneyinde, Meriç nehrinin denize döküldüğü kısımda bataklıklar yer alır. Meriç deltasının batı tarafında tepelik alana yaslanmış Ferecik ve bu alanın en önemli limanı konumundaki Dedeğaç (30 bin nüfuslu) şehri yer almaktadır. Rodopların uzantısı durumundaki tepelik alan ile Mesta ırmağı arasında kalan sahada ise, Batı Trakya'nın en verimli ovalarının yer aldığı düzlükler

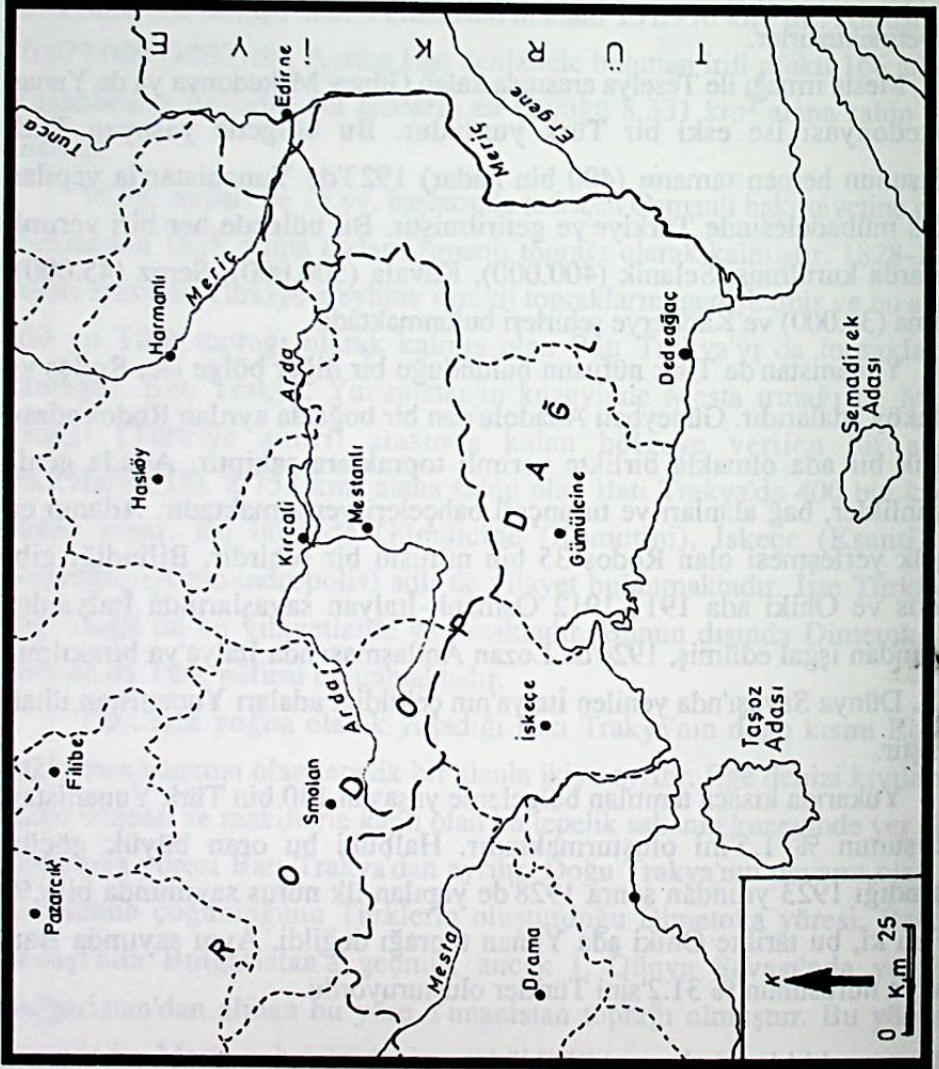
bulunmaktadır. İyi cins tütünlerin yetiştirildiği bu verimli ovaların kenarında yer alan İskeçe (30 bin) ve Batı Trakya'nın idarî merkezi olan Gümülcine (40 bin) sahanın en önemli merkezleridir. Batı Trakya topraklarında önceleri nüfusun çoğunluğunu oluşturan Türkler, bölgeye sürekli Yunan nüfusu yerleştiriliyor olmasından dolayı çoğunluk olma özelliğini günden güne kaybetmektedirler.

Mesta ırmağı ile Teselya arasında kalan Güney Makedonya ya da Yunan Makedonyası ise eski bir Türk yurdudur. Bu bölgede yaşayan Türk nüfusunun hemen tamamı (400 bin kadar) 1923'de Yunanistan'la yapılan nüfus mübadelesinde Türkiye'ye getirilmiştir. Bu bölgede her biri verimli ovalarda kurulmuş; Selanik (400.000), Kavala (500.000), Serez (45.000), Drama (35.000) ve Karaferye şehirleri bulunmaktadır.

Yunanistan'da Türk nüfusun bulunduğu bir diğer bölge ise, Rodos ve İstanköy adalarıdır. Güneybatı Anadolu'dan bir boğazla ayrılan Rodos adası, dağlık bir ada olmakla birlikte verimli topraklara sahiptir. Adada geniş zeytinlikler, bağ alanları ve turunçgil bahçeleri yer almaktadır. Adanın en büyük yerleşmesi olan Rodos 35 bin nüfuslu bir şehirdir. Bilindiği gibi Rodos ve Oniki ada 1911-1912 Osmanlı-İtalyan savaşlarında İtalyanlar tarafından işgal edilmiş, 1924'de Lozan Antlaşması'nda İtalya'ya bırakılmış ve II. Dünya Savaşı'nda yenilen İtalya'nın çekildiği adaları Yunanistan ilhak etmiştir.

Yukarıda kısaca tanıtılan bölgelerde yaşayan 150 bin Türk Yunanistan nüfusunun % 1.5'ini oluşturmaktadır. Halbuki bu oran büyük göçün yaşandığı 1923 yılından sonra 1928'de yapılan ilk nüfus sayımında bile % 3.1'idi ki, bu tarihte Oniki ada Yunan toprağı değildi. Aynı sayımda Batı Trakya nüfusunun % 31.2'sini Türkler oluşturuyordu.

Harita 18: Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Trakya ve Rodop Bölgesi

BULGARİSTAN'DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

1393'de Osmanlı yönetimi altına giren Bulgaristan 1878'e kadar Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. 1885'de ve 1913'de toprakların Osmanlı aleyhine gelişletti. En son olarak da II.Dünya Savaşı'nda Romanya'dan Güney Dobruca'yı kendi topraklarına katmıştır. Gerek sonradan Romanya'dan aldığı topraklarda gerekse önceki topraklarında eskiden beri çok sayıda Türk yaşamaktaydı. Ancak, 1829-36 arasında 30 bin, 1878-80 arasında 500 bin, 1885-1923 arasında 500 bin, 1923-60 arasında 370 bin ve 1989'da 340 bin olmak üzere toplam 1.740.000 Türk bu ülkeden Türkiye'ye göç etmiştir. Buna rağmen bugün Türkler, Deliorman bölgesinde; Şumnu, Razgrad, Eski Cuma (Targoviste), Dobruca bölgesinde Hacıoğlu Pazarcığı (Dobric), Silistre, Akkadınlar (Dulova), Rodop bölgesinde ise Kırcaali ve Hasköy çevrelerinde yaşamaktadır. Bugün, 110.912 km² alana ve 9.021.000 (1992) nüfusa sahip olan Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sayılarının 1.5 milyon civarında olduğu sanılmaktadır.

Bulgaristan'da Türk nüfusun yaşadığı bölgelerden biri olan ve batıda Struma vadisinden, doğuda Aşağı Meriç vadisine kadar uzanan Rodop dağları, Musalla tepede 2925 m.ye varan yüksekliği ile Balkan Yarımadası'nın en yüksek dağı durumundadır. Sert bir kara iklimine sahip olan dağlık kütlenin zirveleri yılın büyük bir kısmında karla kaplıdır. Ormanların fazla yer tutmadığı Rodop kütlesinde nüfus seyrek. Bölge halkı geçimini, orman ürünleri ve göçebe hayvancılıktan sağlar. Pek verimli olmayan tarım alanlarına genellikle çavdar ekilir. Struma ve Mesta vadisinin genişlediği kısımlarda tütün tarlaları ve bağ alanları görülmeye başlar. En önemli yerleşim merkezleri doğuda Arda vadisinde Kırcaali ve Mestanlı'dır. Rodop dağlarının eteğindeki 80 bin nüfuslu Hasköy ise, dağlık alanlar ile ovalar arasında ürünlerin değiştirildiği önemli bir pazar şehridir. Bu bölgede genellikle kırsal alanlarda çiftçilik, şehir ve kasabalarda el sanatları ile geçinen

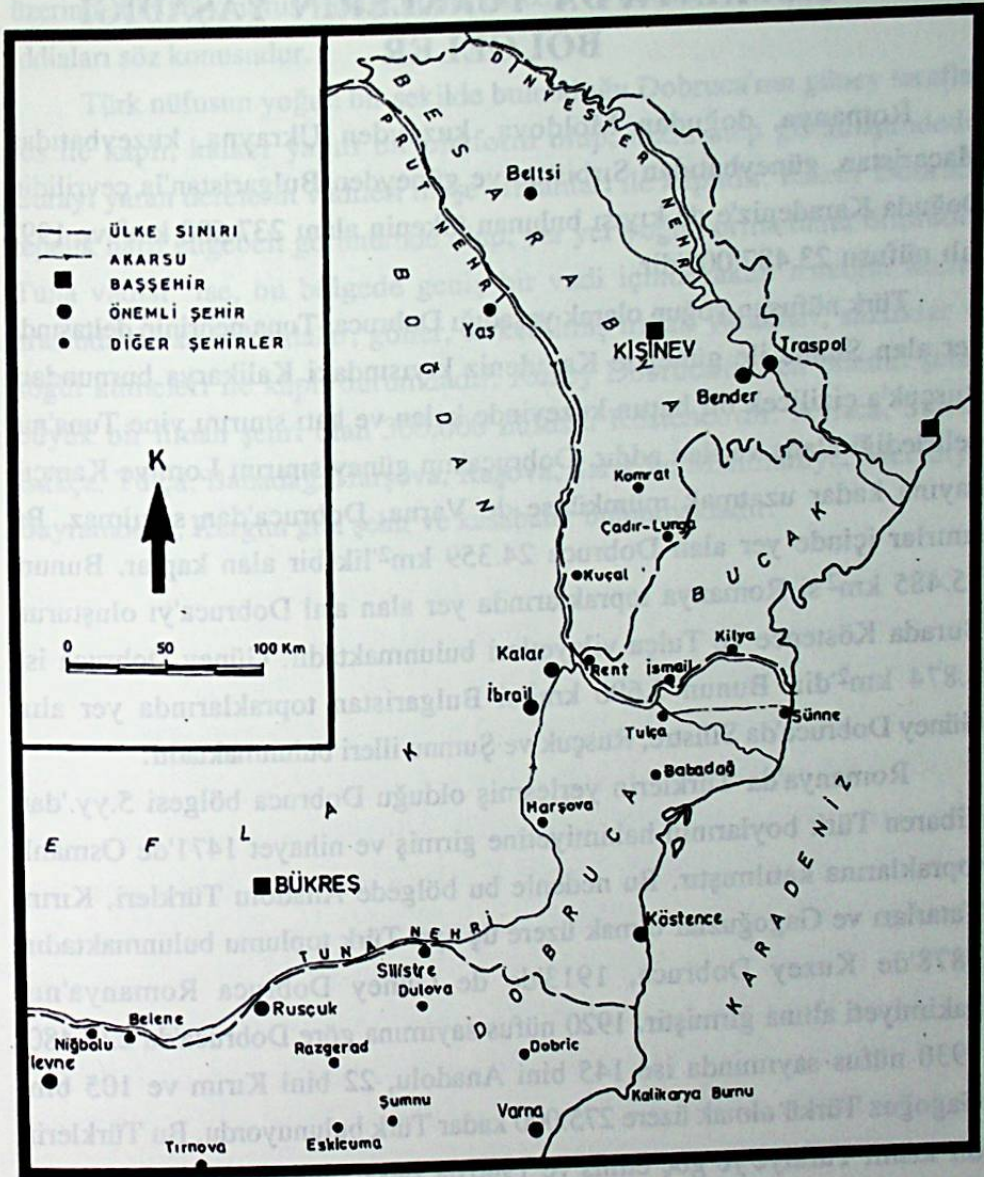

Türk nüfustan başka, sayıları 100.000'i bulan Müslüman Pomaklar'da yaşamaktadır (bkz. Harita: 18).

Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir diğer saha ise, Bulgaristan'ın kuzeydoğusudur. Burada bilhassa Deliorman ve Dobruca bölgelerinde yoğun bir Türk nüfusu bulunmaktadır. Deliorman, temelde yer alan Kretase yaşlı kalker ve marnlardan oluşan tabakaların kubbeleşme gösterdiği sırtlar ve bunlardan kuzeydoğuya doğru gidildikçe eğimleri azalan tabakaların üzerini örten, tarım açısından verimli bir toprak olan löslerin yer aldığı bir bölgedir. Ekili arazilerin azami seviyeye ulaştığı Deliorman bölgesinde, en çok buğday, mısır, kolza ve ayçiçeği gibi bitkiler yetiştirilmektedir. Ayrıca şeker pancarı ve yonca ekimi de yapılan bölgede yoğun bir kır nüfusu bulunmaktadır. Bölgenin başlıca şehirleri; 85.000 nüfuslu Şumnu, 45.000 nüfuslu Razgrad ve Eski Cuma'dır (bkz.Harita: 19).

Deliorman bölgesinin kuzeyinde, 70.000 nüfuslu Hacıoğlu Pazarcığı (Dobric), Silistre, Akkadınlar (Dulova) gibi şehirlerin yer aldığı Dobruca bölgesinin büyük bir kısmı Romanya topraklarında yer aldığından Dobruca'nın coğrafi özellikleri Romanya kısmında verilmiştir.

Harita 19: Türklerin yoğun olarak yaşadığı Dobruca ve Besarabya Bölgesi

ROMANYA'DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Romanya, doğudan Moldova, kuzeyden Ukrayna, kuzeybatıdan Macaristan, güneybatıdan Sırbistan ve güneyden Bulgaristan'la çevrilidir. Doğuda Karadeniz'e de kıyısı bulunan ülkenin alanı 237.500 km² ve 1992 yılı nüfusu 23.487.000'dir.

Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı Dobruca; Tuna nehrinin deltasında yer alan Sünne ile güneyde Karadeniz kıyısındaki Kalikarya burnundan, Rusçuk'a çizilicek bir hattın kuzeyinde kalan ve batı sınırını yine Tuna'nın belirlediği alana verilen addır. Dobruca'nın güney sınırını Lom ve Kamçık çayına kadar uzatmak mümkünse de Varna, Dobruca'dan sayılmaz. Bu sınırlar içinde yer alan Dobruca 24.359 km²'lik bir alan kaplar. Bunun, 15.485 km²'si Romanya topraklarında yer alan asıl Dobruca'yı oluşturur. Burada Köstence ve Tulça vilayetleri bulunmaktadır. Güney Dobruca ise 8.874 km²'dir. Bunun 7.696 km²'si Bulgaristan topraklarında yer alır. Güney Dobruca'da Silistre, Rusçuk ve Şumnu illeri bulunmaktadır.

Romanya'da Türklerin yerleşmiş olduğu Dobruca bölgesi 5.yy.'dan itibaren Türk boylarının hakimiyetine girmiş ve nihayet 1471'de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu nedenle bu bölgede Anadolu Türkleri, Kırım Tatarları ve Gagaoğuzlar olmak üzere üç ayrı Türk toplumu bulunmaktadır. 1878'de Kuzey Dobruca, 1913'de de Güney Dobruca Romanya'nın hakimiyeti altına girmiştir. 1920 nüfus sayımına göre Dobruca'da 222.480, 1930 nüfus sayımında ise 145 bini Anadolu, 22 bini Kırım ve 105 bini Gagaoğuz Türkü olmak üzere 275.000 kadar Türk bulunuyordu. Bu Türklerin bir kısmı Türkiye'ye göç etmiş ve 1940'da Besarabya'nın SSCB'ne Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a verilmesi sonucunda (175 bini Sovyet, 150 bini Bulgar vatandaşı oldu) Romanya'daki Türklerin sayısı oldukça azalmıştır. Nitekim 1956 nüfus sayımına göre Romanya'da 20.469'u Tatar, 14.329'u Anadolu Türkü olmak üzere 34.798 Türk nüfusu bulunuyordu. 1992 nüfus sayımına göre ise 29.933 Anadolu Türkü, 24.649'u Kırım Tatarı olmak üzere

54.582 Türk asıllı nüfus görünmektedir. Ancak, bu resmi rakamların üzerinde bir Türk nüfus varlığı bilinmektedir ve bunun 100 bine yakın olduğu iddiaları söz konusudur.

Türk nüfusun yoğun bir şekilde bulunduğu Dobruca'nın güney tarafları lös ile kaplı, kalker yapıları bir platform olup, tuzlu step görünüşündedir. Burayı yaran derelerin vadileri meşe ormanları ile kaplıdır. Kuzey Dobruca, tepelik hafif engebeli görünümde olup, yer yer yoğun ormanlarla örtülüdür. Tuna vadisi ise, bu bölgede geniş bir vadi içinde akan ırmağın kolları arasındaki bataklık adalar, göller, terkedilmiş ırmak yatakları, sazlıklar ve söğüt kümeleri ile kaplı durumdadır. Kuzey Dobruca'nın en önemli şehri, büyük bir liman şehri olan 300.000 nüfuslu Köstence'dir. Ayrıca, Sünne, İsakça, Tulça, Babadağ, Harşova, Raşova, Sarıköy, Mahmudiye, Mecidiye, Bayramdede, Kurgun gibi şehir ve kasabalar bulunmaktadır.

MOLDOVA'DA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

Kuzey, güney ve doğudan Ukrayna, batıdan da Romanya'yla komşu olan Moldova Cumhuriyeti 33.701 km² alana ve 1992 yılında 4.500.000 kadar nüfusa sahiptir.

Güneyden Tuna nehri, güneybatıdan Prut nehri ve kuzeydoğudan Dinyester ırmağı ile çevrili bölgeye Besarabya ismi verilmektedir. Besarabya'nın düz bir ova olan Karadeniz kıyısındaki kısmına da Bucak adı verilmektedir. İşte Ukrayna'nın Odessa eyaletinin bir kısmını oluşturan Bucak yöresi dışında kalan Kuzey Besarabya toprakları bugünkü Moldova Cumhuriyeti'ni oluşturmaktadır. Moldova'nın güneyinde yer alan, Komrat, Çadır, Lungak, Bulganetse gibi şehirlerin bulunduğu alan ile Ukrayna Cumhuriyeti'nin Odessa eyaletinde yer alan Akkerman, İsmail ve Kili gibi şehirlerin bulunduğu alana da Güney Besarabya ya da Bucak Bölgesi adı verilmektedir (bkz.Harita: 19).

1456'da Besarabya'yı da içine alan Boğdan Romen Prensiği Osmanlı tabiyetine girmiş, 1484'de Akkermen ve Kili kaleleri de Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1538'de Bucak Besarabya'dan ayrılarak önceleri Rumeli daha sonra Özü eyaletlerine bağlı sancak statüsüne getirilmiş, bu bölgeye çok sayıda Osmanlı ve Kırım Türkü yerleştirilmiştir. Ayrıca Gagoguzlar da ülkenin yerleşik halkı durumundaydı. 1770'ten sonra Osmanlı-Rus savaşlarına sahne olmaya başlayan Besarabya, 1812'de tamamen Rusya'ya geçmiş, 1856'de Bucak yöresi tekrar Osmanlıya bırakılmışsa da 1878'den sonra kesin bir şekilde Türk topraklarından ayrılmış oldu. 1918-1940 arasında Romanya'ya dahil olan Besarabya, 1940'dan sonra tekrar Rusya'nın eline geçti. Bugün ise asıl Besarabya'da Moldavya Cumhuriyeti yer alırken, bunun bir parçası olan Bucak bölgesi Ukrayna Cumhuriyeti sınırları içindedir.

Moldova Cumhuriyeti'nin 1992 yılı itibariyle nüfusu 4.5 milyon kadardır. Nüfus yoğunluğu 129 kişi/km² olan ülkede, nüfusun % 53'ü kırsal

kesimde, % 47'si de şehirlerde yaşamaktadır. En önemli şehirleri; 745 bin nüfuslu başşehir Kişinev, 182 bin nüfuslu Tiraspol, 159 bin nüfuslu Beltsy ve 130 bin nüfuslu Bender'dir. Ülke nüfusunun % 64.5'ini Moldovalılar, % 13.8'ini Ukraynalılar, % 13'ünü Ruslar, % 3.5'ini Gagoğuzlar, % 2'sini Bulgarlar, % 1.5'ini Yahudiler ve % 1.7'sini de diğer topluluklar oluşturur.

Gagoğuz Yeri Özerk Cumhuriyeti:

Diğer Türklerden Ortodoks Hristiyan olmalarıyla ayrılan, fakat Türkiye Türkçesine çok yakın bir şive konuşan Gagoğuz (Gagauz, Kara-uz ya da Gök-Oğuz) Türklerinin çoğunluğu Moldova Cumhuriyeti'nde yaşarlar. 1989 nüfus sayımına göre eski Sovyetler Birliği topraklarında 197.164 kişi nüfusu bulunan Gagoğuzların % 77.5'i yani 152.752'si Moldova Cumhuriyeti'nin Komrat, Çadır, Lungak, Bulganetse gibi şehir ve bölgelerinde toplu halde yaşarlar. Ayrıca % 16.2'si yani 32.017'si Ukrayna Cumhuriyeti'nin Odessa eyaletinde ve 10.057'si Rusya Federasyonu'nda, 978'i de Kazakistan'da bulunmaktadır. Ayrıca bir miktar Gagoğuz Romanya'da Dobruca bölgesinde ve Bulgaristan'ın kuzeydoğu kesimlerinde yaşarlar. Böylece toplam 200 binin üzerinde bir nüfus söz konusudur. Türkiye'ye göç etmiş olan Gagoğuzlar Balıkesir çevresine yerleşmişler ve İslâmiyeti seçmişlerdir.

1989 Mayıs ayında ilk kongrelerini yaparak bağımsızlık mücadelesine başlayan Gagoğuzlar, 27 Ağustos 1991'de kendi cumhuriyetlerini ilan etmişlerdir. Önceleri Moldova tarafından kabul edilmeyen bu cumhuriyet, sonra anlaşma sağlanarak 23 Aralık 1994'de Moldova Meclisi tarafından "Gagoğuz Yeri" özel hukuki statüsü yasa olarak çıkarılmıştır. Buna göre; Gagoğuzlara, millet kongresi, kültür, bilim, eğitim, sağlık, spor, ekoloji, iskân, belediye hizmetleri, bütçe, finans ve ekonomi alanlarında Moldova anayasasına ters düşmemek şartıyla yasa çıkarma yetkisi tanınmıştır. Gagoğuz Yeri'nin en yüksek mercii başkandır ve tüm makamlar başkana bağlıdır. Gagoğuz Yeri'nin resmi dili, Gagoğuzca, Moldovca ve Rusça'dır.

5 Mart 1995'de Gagoğuz Yeri Özerk Cumhuriyeti'nin sınırlarını belirlemek üzere yapılan referandum sonucu, 3 şehir ve 29 köy Gagoğuz Yeri'ne bağlanmıştır. Cumhuriyetin başşehri 36.000 nüfuslu Komrat'dır.

Belirlenen sınırlar içinde cumhuriyetin alanı 1.800 km², nüfusu 169.300'dür. Etnik yapısı Tablo:43'de verilen Gagoguz Yeri sınırları dışında, 8.000'i Kişinev, 1.600'ü Bender ve 3.300'ü de Dinyester ırmağının kuzey yakasında olmak üzere Moldova sınırları içinde 13.000 kadar Gagoguz nüfusu yaşamaktadır.

Tablo 43: Gagoguz Yeri'nin etnik yapısı (1995)

Topluluk	Nüfusu	%'si
Gagoguz	134.500	79.4
Rus	11.800	7.0
Moldovalı	8.300	4.9
Bulgar	7.800	4.6
Ukraynalı	4.700	2.8
Diğerleri	2.200	1.3
TOPLAM	169.300	100.0

Gagoguz Yeri'nin başlıca ekonomik kaynakları tarım ve hayvancılık ile tarıma dayalı sanayi kollarıdır. Ülkede yetiştirilen başlıca tarım ürünleri; üzüm, buğday, tütün, mısır, ayçiçeği ile çeşitli meyve ve sebzelerdir. Ayrıca çok sayıda domuz, sığır, koyun, at ve kümes hayvanları beslenmektedir. Ülkede yer alan sanayi kolları ise büyük ölçüde tarım ürünlerini işlemeye yöneliktir. Alkollü içkiler, dondurulmuş meyve ve sebze, meyve suyu ve konserve üretiminin yanında, tekstil, halı, mobilya ve elektrikli ev aletleri üretimi de yapılmaktadır.

Altıncı Bölüm:

DÜNYA'NIN DİĞER BÖLGELERİNDE YAŞAYAN TÜRK TOPLULUKLARI

Dünyadaki ülkelerin farklı özelliklerde olması, sayımların farklı zamanlarda yapılması ve en önemlisi birçok ülke yönetiminin Türk nüfusu bir tehlike olarak görmesi nedeniyle yeryüzündeki Türklerin tam sayısını bilmek mümkün olmamaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen yine de dünyadaki Türk varlığını tahmin etmek için önemli bazı bilimsel ip uçları bulunmaktadır. Mevcut bilgilere göre günümüzde, dünyada en az 150 milyon Türkün yaşamakta olduğu söylenebilir (Tablo: 44).

Tablo 44: Türk nüfusunun bazı ülkelerdeki tahmini miktarları (1995)

ÜLKE	TÜRK NÜFUSU
Türkiye	58.000.000
Özbekistan	18.000.000
İran	16.000.000
Rusya	12.000.000
Çin	10.000.000
Kazakistan	9.000.000
Azerbaycan	6.750.000
Türkmenistan	3.250.000
Kırgızistan	3.000.000
Afganistan	3.000.000
Yurtdışındaki TC vatandaşı.	3.000.000
Tacikistan	1.500.000
Bulgaristan	1.500.000
İrak	1.500.000
Gürcistan	350.000
KKTC	200.000
Moldova	160.000
Ukrayna	150.000
Moğolistan	150.000
Yunanistan	150.000
Yugoslavya	150.000
Suriye	150.000
Ermenistan	100.000
Romanya	100.000
ABD	100.000
Diğer Ülkelerde	300.000
TOPLAM	148.560.000

Buraya kadar Türklerin toplu olarak ve uzun zamandan beri yerleşik olarak yaşadıkları bölgeler ele alınmıştır. Bunlar dışında Türklerin sonradan yerleştikleri ve küçük topluluklar halinde buldukları bölgeler de vardır. Ancak bunların tümünü belirlemek imkansızdır. Çünkü dünyanın hemen her bölgesinde bir kaç kişi de olsa bir Türk topluluğuna rastlamak mümkündür.

Türk nüfusun sonradan yerleştiği yerler arasında en kalabalık nüfus barındıran ülkeler, başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkeleridir. Avrupa ülkelerinde 1991 yılı itibariyle toplam 2.642.342 T.C. vatandaşı yaşamakta idi (Tablo: 45). Ayrıca İngiltere'de 40 bin kadar Kıbrıs Türkü bulunuyordu. Yine çeşitli tarihlerde bilhassa Yunanistan ve eski Yugoslavya'dan olmak üzere çeşitli Balkan ülkelerinden, Orta Asya ve eski SSCB'nin çeşitli bölgelerinden, Doğu Türkistan'dan Batı Avrupa ülkelerine göç etmiş Türk nüfusu da bulunmaktadır. Bunların çoğu gittikleri ülkeye iltica etmiş ve o ülkenin vatandaşı olmuşlardır. Bu nedenle sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte Avrupa ülkelerinde yaklaşık olarak 2.7 milyon civarında Türk nüfusu bulunduğu sanılmaktadır.

Tablo 45: 1991 Yılı itibariyle Yurt Dışında Yaşayan T.C. Vatandaşları

ÜLKE	Türk Nüfusu	%'si
Almanya	1,779,586	62.3
Fransa	238,682	8.4
Hollanda	228,414	8.0
Avusturya	117,000	4.1
Belçika	84,935	3.0
İsviçre	69,493	2.4
İngiltere	50,000	1.7
İsveç	40,000	1.4
Danimarka	29,680	1.0
Norveç	4,552	0.2
AVRUPA TOP.	2,642,342	92.5
S.Arabistan	130,000	4.5
Avustralya	45,000	1.6
Libya	10,336	0.4
KKTC	7,307	0.3
Diğer Ülkeler	22,711	0.8
TOPLAM	2,857,696	100

1960'lı yılların başında Batı Avrupa ülkelerinde baş gösteren iş gücü açığını karşılamak amacıyla, Türkiye'den çok sayıda işçi göçü olmuştur. 1974'e kadar hızlı bir şekilde süren göç, bu tarihten itibaren yavaşlamış ve 1980'li yıllarda ise hemen hemen tamamen durmuştur. İşte bu sürede Batı Avrupa ülkelerine yerleşen işçiler ve onların aileleri ile daha başka nedenlerle yerleşmiş olan nüfusun günümüzde en kalabalık olduğu ülke Almanya'dır. Almanya'da Türk nüfusun en kalabalık olduğu eyaletler ise; Nordrhein-Westphalen (% 31'i), Baden Württemberg (% 20'si), Bayern (% 15'i) ve Hessen (% 11'i)'dir. Bu ülkede 1991 yılı itibariyle 1.8 milyona yakın Türk yaşamaktadır. Almanya'dan sonra sırasıyla Fransa, Hollanda, Avusturya, Belçika ve İsviçre, Türk nüfusun yoğun olarak bulunduğu diğer ülkelerdir.

Türklerin yerleştiği ülkelerden biri de İngiltere'dir. İngiltere'de 50 bini T.C. vatandaşı, 40 bini Kıbrıs Türkü olmak üzere 90 bin kadar Türk yaşamaktadır. İngiltere'ye bilhassa Kıbrıs'ın İngiliz işgali altında olduğu yıllarda yerleşmiş olan 40 bin kadar Kıbrıs Türkü, Londra başta olmak üzere bir çok büyük şehirlerde bulunmaktadır. Bunlar başta ticaret ve sanayi olmak üzere çeşitli işlerle uğraşmaktadırlar.

Ayrıca İsveç, Danimarka ve Norveç'te de bir miktar Türk nüfusu bulunmaktadır. Batı Avrupa dışında Polonya ve Finlandiya'da da bir miktar Türk nüfusu bulunmaktadır. Finlandiya'daki Türkler, Finlandiya'nın Rus işgali altında olduğu dönemde buraya ticaret yapmak amacıyla gelmiş ve 1917'de Finlandiya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra bu ülkeye yerleşmiş olan Kazan Tatarlarıdır. Finlandiya'nın çeşitli bölgelerine dağılmış olmalarına rağmen kurdukları Finlandiya İslam Cemaati'ne kayıtlı bulunmaları nedeniyle birbirleriyle dayanışma içindedirler. Bu cemiyet aracılığı ile kültürlerini korumaya çalışmakta ve çocuklarını dinleri ve dilleri konusunda bilgilendirmek amacıyla yaz okulları açmaktadırlar. Bu cemaate kayıtlı olan Türklerin sayısı bin kadardır. Bu ülkedeki Türkler genellikle tekstil ve kürk ticareti ile uğraşmaktadırlar. Ayrıca aralarında avukat, doktor, banka müdürü, radyo ve televizyon programı yapıcılığı yapanları da bulunmaktadır. Genellikle varlıklı ve saygın kişiler olan Finlandiya'daki Türkler, Fin halkı ile de bütünleşmiş durumdadırlar.

Polonya'daki Türkler ise, 14. ve 15. yy.da buraya yerleştikleri sanılan 10 bin kadar Kazan Tatarından oluşmaktadır. Kendilerine Polonya Tatarları denen bu Türk grubu bugün dillerini büyük ölçüde unutmuşlar fakat dinlerini muhafaza etmektedirler. Ayrıca Polonya'da sayıları bin kadar olan Museviliğin Karaim mezhebine bağlı olan Karay Türkleri de bulunmaktadır. Yine Baltık ülkelerinden Litvanya'da da 300 kadar Karay Türkü yaşamaktadır.

Türk nüfusun kalabalık olduğu yerlerden biri de Amerika kıtasıdır. Bilhassa ABD ve Kanada'nın büyük şehirlerine yerleşmiş olan Türk nüfusunun büyük bir bölümü Türkiye'den göç etmiş ve bu ülkeye yerleşmiştir. Ayrıca Kırım ve Kazan Tatarları ile topluca Türkistanlılar diye anılan Özbek, Kazak, Uygur, Kırgız ve Türkmenler de bulunmaktadır. Tüm bu Türk soylu ABD vatandaşlarının sayısının 100 bin kadar olduğu sanılmaktadır. Bu ülkedeki Türkler genellikle varlıklı ve kültürlü insanlardır. Kendi aralarında oluşturdukları dernekleri bulunmakta ve bu dernekler aracılığı ile kültürel faaliyetlerde bulunmakta ve Türkiye'nin ABD'ndeki politikasına destek olmaktadır, ancak sayıları milyonlarla ifade edilen Ermeni ve Rum lobileri karşısında güçsüz kalmaktadırlar.

Türk nüfusun yoğun olduğu bir diğer ülke de Suudi Arabistan'dır. Bu ülkede 130 bin T.C. vatandaşından başka, 1949 yılında Doğu Türkistan'ın işgalinden sonra ülkeden kaçan Uygur ve Özbekler de bulunmaktadır. Çoğunluğunu Uygurların, çok az bir bölümünü de Özbeklerin oluşturduğu bu topluluğun sayısı 10 bine yakındır. Arabistan'ın bunları vatandaşlığa kabulünden sonra azim ve çalışkanlıkları sayesinde kısa zamanda varlıklı kişiler haline gelmişlerdir. Ayrıca bazı ülkelere hac amacıyla gelip, ülkelere dönmeyen ve kaçak olarak Arabistan'da çalışan çok az sayıda Türk nüfus da vardır.

Dünyanın diğer bölgelerinde de küçük topluluklar halinde Türk nüfusu vardır. Mesela Avustralya'da Türkiye'den giden 45 bin kadar Türk nüfustan başka, Kıbrıs'tan ve İngiltere'de göç etmiş üç bin kadar Kıbrıs Türkü, Çin'den göç ederek buraya yerleşmiş bin kadar Tatar nüfus ve Rusya'dan göç etmiş bin kadar Türk nüfus da bulunmaktadır. Böylece Avustralya'da

yaklaşık 50 bin Türk nüfusu bulunmaktadır.

Yine, Rusya ve Çin'den kaçarak Japonya ve Kore'ye yerleşmiş küçük Kazak ve Tatar toplulukları ile Osmanlı hakimiyetinde kalmış olan Mısır, Cezayir, Tunus gibi ülkelerde de küçük Türk topluluklarının bulunduğu bilinmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri bugüne kadar millî menfaatlerimizi koruyucu, sağlam bir dış politika oluşturamadığı için maalesef diğer Türk topluluklarına olduğu gibi bu küçük topluluklara karşı da ilgisiz kalmışlardır. Halbuki gelişmiş batılı ülkeler menfaatleri gereği bırakın kendi soyundan gelenleri ülkelere karşı sempati duyanları bile korumakta ve onlardan ülkelerinin dış politikalarında yararlanmaktadırlar.

Yedinci Bölüm:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Coğrafi Konumu ve Sınırları:

Türkiye, Eski Dünya karalarının hemen hemen merkezinde, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en çok yaklaştığı, adeta bulunduğu bir noktada yer almaktadır. Türkiye karaların ortasında yer almasına rağmen etrafı Akdeniz ve onun uzantıları olan Ege, Marmara ve Karadeniz'le kuşatılmış iki yarımadadan oluşmaktadır. Bu yarımadalardan batıdaki 23.764 km² alana sahip olan kısmına eskiden Paşaeli ya da Rumeli denen bugün ise antik çağdaki ismi kullanılan Trakya Yarımadası, Balkan Yarımadası'nda dolayısıyla Avrupa'da sayılmaktadır. Ülke topraklarının yaklaşık % 97'sini yani 755.688 km²'sin oluşturan Anadolu yarımadası ise Asya'nın bir parçası sayılmaktadır. Dolayısıyla 779.452 km² izdüşüm alana sahip olan Türkiye hem bir Avrupa, hemde bir Asya ülkesi kabul edilmektedir. Doğu-batı yönünde 1600 km., kuzey-güney doğrultusu eni 475 ila 650 km. arasında değişen Türkiye'ye, genel hatlarıyla bir dikdörtgene benzer.

Türkiye coğrafi konumu bakımından yeryüzünün insanlar için yaşamaya, çalışmaya, gelişmeye ve ilerlemeye en elverişli bir iklim kuşağı olan, ılıman kuşağın güney yarısında yer almakta ve orografik yapısı ile yükselti farklarının iklim özellikleri üzerindeki büyük etkisine bağlı olarak bazı tropikal ürünler dışında ekonomik önemi olan hemen her türlü tarım ürününü yetiştirebilecek bir konumda bulunmaktadır.

Doğal Çevre Özellikleri:

Yeryüzü Şekilleri: Türkiye'nin yeryüzü şekillerinin en belirgin özelliği, Alp Orojenez Kuşağı üzerinde yüksek bir alan oluşturmasıdır. Yüksek ülke olmanın dışında bir diğer özelliği de yeryüzü şekillerinin çeşitliliğidir. Ülkenin kuzey ve güneyinde kıyı boyunca aralıksız uzanan sıra dağlar, tek ya da grup halindeki sönmüş volkanlar, tektonik oluklar boyunca yer yer kıydan 200-250 km. içe doğru sokulmuş çöküntü ovaları, çeşitli büyüklükte deltalar ve kıyı ovaları, çeşitli yükseklikteki ovalar ve platolar vs.

ile morfolojik anlamda çeşitlilik gösterir.

Dağ sıraları Türkiye'nin kuzey ve güney kenarları boyunca uzanmakta, orta kısımda yüksek düzlükler oldukça geniş alanlara yayılmaktadır. Doğuya doğru gidildikçe kuzey ve güneyindeki dağlar birbirine yaklaşır ve böylece Doğu Anadolu bütünü ile yüksek ve dağlık bir bölge manzarası oluşturur. Batı Anadolu'da ise, dağlar kıyıya dik gelmekte ve dağlar arasında dar ve uzun ovalar uzanmaktadır.

İklim: Yeryüzü şekillerinin çeşitliliği iklime de yansımakta ve orta iklim kuşağı içinde yer alan Türkiye'yi etkileyen tropikal ve kutbi hava kütleleri, yükselti ve büyük seviye farklarına, dağ sıralarının uzanışına, bakıya ve denize yakın ya da uzak oluşuna bağlı olarak yayılış sahaları ve özellikleri itibariyle büyük değişiklikler göstermektedir.

Türkiye esas itibariyle üç büyük iklim bölgesine ayrılabilir. Bunlar; yazları sıcak ve kurak, kışları serin ve yağışlı geçen Akdeniz iklimi, her mevsimi az-çok yağışlı ve ılıman Karadeniz iklimi ile ülkenin tüm iç kısımlarında kendini hissettiren ve denizden uzaklaştıkça, mevsimler arasındaki sıcaklık farkı artan karasal iklimdir. Ayrıca bu ana iklim tipleri arasında geçiş özelliği gösteren pek çok ara iklim tipi yer almaktadır.

Toprak Örtüsü: Türkiye topraklarının oluşumunda iklimin önemli rol oynamasına bağlı olarak zonal topraklar yaygınlık göstermektedir. Karadeniz kıyılarında podsolik toprakların, Ege ve Akdeniz kıyılarında Akdeniz topraklarının, nemli dağlık ve tepelik yerlerde orman ve rendzina topraklarının, daha nemli kısımlarda ise kireçsiz kahverengi topraklar ile kırmızımsı kestanerengi toprakların yaygın olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca, düzlükler ile onlara bitişik eteklerde alüvyal ve kolüvyal topraklar ile eski volkanizma sahalarında da volkanik kökenli toprakların yer aldığı görülür.

Doğal Bitki Örtüsü: Türkiye'de yeryüzü şekilleri, iklim ve toprak çeşitliliğine bağlı olarak, zengin bir doğal bitki örtüsü bulunmasına rağmen, asırlardır süren tahribatlar nedeniyle ormanlık alanlar ülkenin kuzey ve güney kenarlarındaki sıradağlar ile batı kesimindeki yüksek dağlar üzerinde kalabilmiştir. İklim şartlarına göre farklılık gösteren bu ormanlar,

Karadeniz'in etkisine açık dağların özellikle Kuzey Anadolu Dağları'nın kuzeye bakan yamaçlarında nemli orman, ülkenin öteki kesimlerinde ise çoğunlukla kuru orman özelliğindedir. İç Anadolu'da orman örtüsünün hemen tamamıyla ortadan kaldırılmış olmasına bağlı olarak antropojen stepler yaygınlık göstermektedir. Bu bölgede Konya ve Ereğli havzaları ile Tuz gölü çevresi doğal step alanıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de, bilhassa Urfa güneyinde yer alan doğal step alanları dışında kalan tüm step sahaları antropojen step özelliği göstermektedir. Doğu Anadolu Bölgesi de asıl bitki örtüsü olan kuru ormanların tahrip edilmiş olmasından dolayı büyük ölçüde antropojen steplerle kaplıdır. Fakat yine de İç ve Doğu Anadolu bölgelerinde bazı dağlar üzerinde bir miktar orman örtüsüne rastlanmaktadır. Ayrıca bilhassa Doğu Anadolu'da dağların yüksek kesimlerinde alpin çayırlar geniş alanlar kaplamaktadır.

Nüfus Özellikleri:

Bilindiği gibi, Anadolu'ya 11.yy. başlarından itibaren başlayan Türk göçleri 13.yy.ın sonlarına kadar 300 yıl kesintisiz sürmüştür. 14.yy. başlarında kurulan Osmanlı Devleti 17.yy. sonlarına kadar 400 yıl boyunca sürekli genişlemiş ve üç kıtaya yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu esnada yeni fethettiği topraklara, bilhassa Balkan Yarımadası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika topraklarına Anadolu'dan çok sayıda nüfus göç etmiştir. Ayrıca Kafkasya ve İran Azerbaycanı ile Kırım gibi eskiden beri nüfusunun çoğunu Türklerin oluşturduğu topraklar da Osmanlı yönetimine girmiştir. Fakat, 18.yy. başlarından itibaren Osmanlı Devleti sürekli toprak kaybetmeye başlamış ve kaybedilen Türk yurtlarından Anadolu'ya göçler başlamıştır. Bu ülkelerden olan göç, hızını giderek zayıflatmış olmakla birlikte, günümüze kadar sürmüştür. Cumhuriyet'den sonra 1927'de yapılmış olan ilk nüfus sayımında, -daha sonra eksik sayıldığı tesbit edilen nüfusla beraber- 14 milyon kadar olan nüfus, 1995 yılında tahmini olarak 62.5 milyona yükselmiştir (Tablo: 46). 70 yıllık sürede yaklaşık 4.5 kat artan nüfusun hepsi doğal nüfus artışı ile gerçekleşmemiştir.

Tablo 46: Türkiye'nin sayım yıllarına göre nüfusu.

Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus	Yıllar	Nüfus
1927	13.648.270	1955	24.064.763	1980	44.736.957
1935	16.158.081	1960	27.754.820	1985	50.664.458
1940	17.820.950	1965	31.391.421	1990	56.473.035
1945	18.790.174	1970	35.605.176	1995*	62.526.000
1950	20.947.188	1975	40.347.719	2000*	69.694.000

*) 1995 ve 2000 yılı nüfusu tahminidir.

Türkiye nüfusu üzerinde her dönemde dıştan olan göçlerin önemli bir payı bulunmaktadır. Nitekim, Tablo: 47'de görüldüğü gibi 1771'den 1989'a kadar ülkeye yaklaşık 7.8 milyon dıştan göç olmuş ve bunun 2.2 milyonu Cumhuriyet'in kurulmasından sonra gerçekleşmiştir.

Tablo 47: Türkiye'ye dıştan olan göçler (1971-1989).

Ülke	Cum. önce	Cum. son.	Toplam
Bulgaristan	1,030,000	961,700	1,991,700
Eski Yugoslavya	630,000	562,000	1,192,000
Yunanistan	860,000	424,600	1,284,600
Romanya	290,000	210,100	500,100
Kıbrıs	15,000	30,200	45,200
Azerbaycan	87,000		87,000
Kuzey Kafkasya	866,000		866,000
Kırım	2,120,000		2,120,000
Eski SSCB		25,000	25,000
Doğu Türkistan		28,000	28,000
Afganistan		4,350	4,350
TOPLAM	5,898,000	2,245,950	8,143,950

İşte Türkiye'ye olan bu dıştan göçler sayesinde, çeşitli Türk boylarından olduğu kadar Türk soyundan olmayan fakat kendini Türk kültürünün bir parçası sayan Çerkez, Abhaza, Gürcü, Boşnak ve Pomak gibi topluluklar da Türkiye'ye gelmişlerdir. Fakat Müslüman olan bu topluluklar, eskiden beri Türk toplulukları ile iç içe yaşadıklarından ayrı bir kimlik arayışı içinde olmamışlardır. İlk zamanlar daha fazla olan yerel dillerin konuşulma oranı da giderek azalmıştır (Tablo: 48). Nitekim, 1935'de ana dili Türkçe olanların oranı % 86 iken, bu oran 1965'de % 90'a yükselmiştir. Aynı artış hızının devam ettiği varsayılırsa 1995'de ana dili Türkçe olanların oranı % 94

olması gerekir. 1965'den bu yana okur-yazarlık oranının yükselmesi ve medya araçlarının yaygınlaşması da göz önüne alındığında bu oranın daha da artmış olması muhtemeldir. Buna karşılık din farkı bulunan Rum, Ermeni ve Yahudiler ise ülkemizde farklı bir etnik kimlik sergilemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti kanunları da sadece, Müslüman olmayan bu toplulukları azınlık olarak saymıştır.

Tablo 48: Konuşulan Ana dile göre Türkiye nüfusu

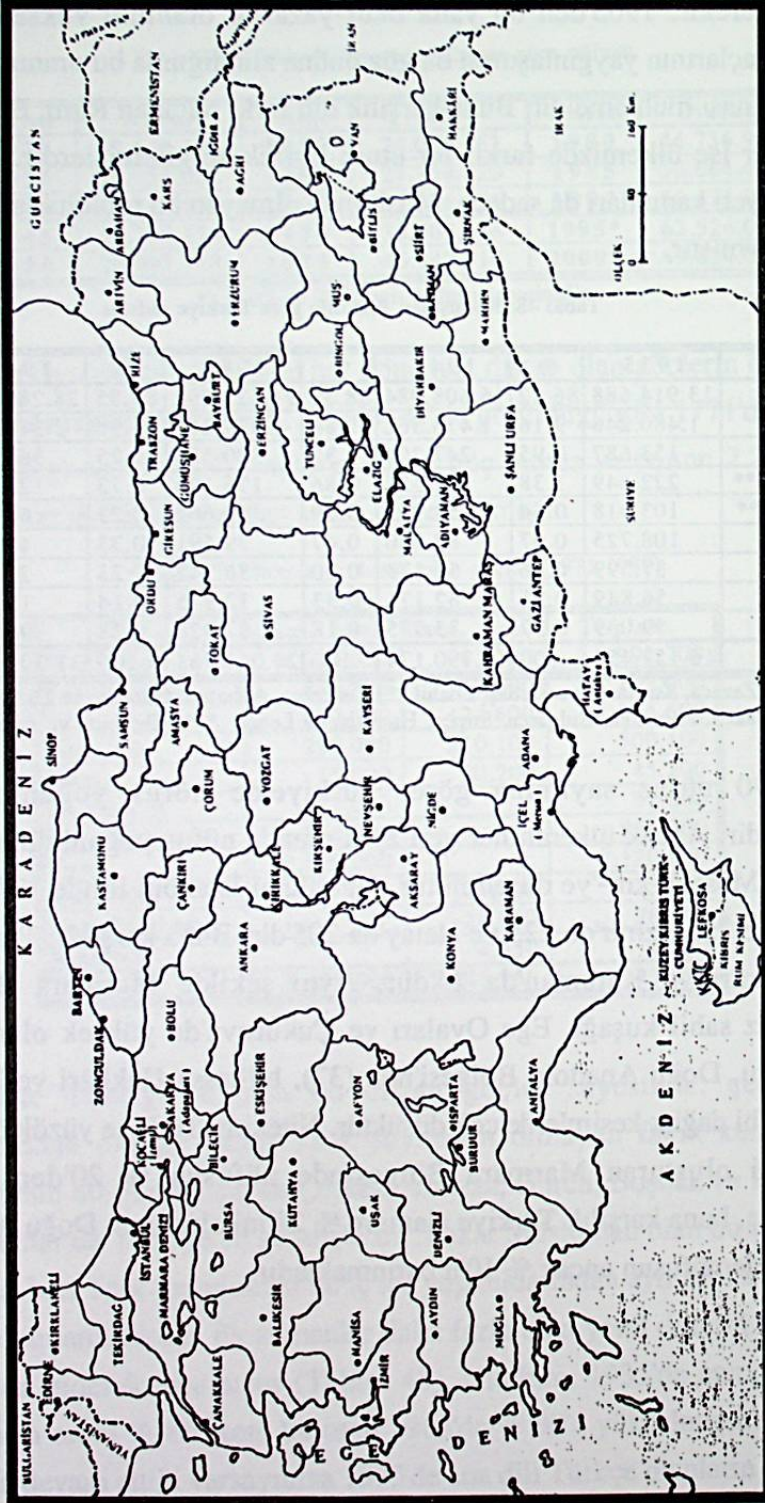
Diller	1935	%	1945	%	1955	%	1965	%
Türkçe	13.914.688	86.12	16.608.084	88.39	21.622.292	89.85	28.289.680	90.12
Kürtçe*	1.480.246	9.16	1.476.562	7.86	1.679.265	6.98	2.370.191	7.55
Arapça	153.687	0.95	247.204	1.32	300.583	1.25	365.340	1.16
Kafkas dilleri**	222.649	1.38	162.356	0.86	176.125	0.73	123.239	0.39
Balkan dill.***	103.918	0.64	54.963	0.29	49.662	0.21	64.839	0.21
Rumca	108.725	0.67	88.680	0.47	79.691	0.33	48.096	0.15
Ermenice	57.599	0.36	56.179	0.30	56.242	0.23	23.094	0.07
Yahudi****	56.849	0.35	62.171	0.33	32.975	0.14	12.772	0.04
Diğerleri	59.089	0.37	33.975	0.18	67.928	0.28	94.170	0.30
TOPLAM	16.157.450	100	18.790.174	100	24.064.763	100	31.391.421	100

*) Zazaca, Kırmacı ve Kırdışça dahil **) Çerkezce, Abhazca, Gürcüce ve Lazca
) Boşnakça, Pomakça, Bulgarca, Sırpça, Hırvatça ve Lehçe *) İbranice ve İspanyolca

1990 nüfus sayımına göre, Türkiye'de nüfus yoğunluğu 73 km²/kişi'dir. Ancak ülkenin her yeri aynı oranda nüfus yoğunluğuna sahip değildir. Meselâ, km²'ye düşen nüfus yoğunluğu İstanbul ilinde 1280 iken, Kocaeli'de 258, İzmir'de 225 ve Hatay'da 205'dir. Buna karşılık, Tunceli'de 17, Hakkâri ve Karaman'da 24'dür. Aynı şekilde Marmara Bölgesi, Karadeniz sahil kuşağı, Ege Ovaları ve Çukurova'da yüksek olan nüfus yoğunluğu, Doğu Anadolu Bölgesi'nde (37), bilhassa Hakkâri ve Tunceli çevresi gibi dağlık kesimlerde çok düşüktür. Nitekim, Türkiye yüzölçümünün % 8.5'ini oluşturan Marmara Bölgesinde nüfusun % 20'den fazlası yaşamakta, buna karşılık Türkiye alanının % 21'ini oluşturan Doğu Anadolu Bölgesi'nde nüfusun ancak % 10'u barınmaktadır.

TÜRKİYE HARİTASI

Harita 20: Türkiye Haritası

Türkiye nüfusunun 1990 yılı sayımına göre; yıllık artış hızı % 21.7'dir. Nüfusun % 50.66'sı erkek, % 49.44'ü kadındır ve % 80.5'i okur-yazar durumdadır. Okur-yazarlık oranı erkeklerde % 89, kadınlarda % 72'dir. 12 ve daha yukarı yaştaki nüfusun % 60.63'ü iktisaden faal durumdadır, bunların % 59.9'u tarımda, % 12.7'si toplum hizmetlerinde, % 10.75'i imalat sanayinde, % 8.75'i ticaret ve mali işlerde, % 6.44'ü inşaat ve madencilikte ve % 2.98'i ulaşım ve dağıtım işlerinde çalışmaktadır.

1990 nüfus sayımına göre Türkiye nüfusunun % 59'u şehirlerde, % 41'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Türkiye'nin en büyük şehri 6.6 milyon nüfusa sahip olan İstanbul'dur. Bunu 2.6 milyon nüfusla Ankara, 1.8 milyon nüfusla İzmir izlemektedir. Ayrıca nüfusu yarım milyonu geçen 4 şehirimiz daha vardır. Bunlar; Adana (916 bin), Bursa (835 bin), Gaziantep (603 bin) ve Konya (513 bin)'dir. Nüfusu 100-500 bin arasında olan şehir sayısı 36'dır.

Ekonomik Kaynakları:

Tarım ve Hayvancılık: Son yıllarda sanayileşme konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen 1990 nüfus sayımına göre Türkiye nüfusunun % 41'i kırsal kesimde yaşamakta ve iktisaden faal nüfusun % 54'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu durum Türkiye'nin halâ bir tarım ülkesi olduğunu göstermektedir.

Türkiye topraklarının % 35.6'sı tarıma uygun alanlardır, % 26'sı orman ve % 28'i de mera ve çayır alanlarına, geri kalan % 10.4'ü ise, yerleşim yerleri, göller, çalılık ve diğer alanlara karşılık gelmektedir. Ülke yüzölçümünün 1/3'ini oluşturan yaklaşık 27.5 milyon ha. tarım toprağının % 86.6'sı (24.6 milyon ha.) işlenen tarla alanlarıdır, ancak bunun 5.3 milyon ha.ı nadasa bırakılmaktadır. Ülkenin bugün 4 milyon ha. olan sulanan toprakları, GAP tamamlandığında 6 milyon ha.a yaklaşacaktır.

İşlenen tarla alanlarının 14.2 milyon ha.ında tahıl tarımı yapılmaktadır. Tahıl tarımı yapılan alanlardan yılda 21 milyon ton buğday, 7.5 milyon ton arpa, 2.5 milyon ton mısır üretilmektedir. Ayrıca yulaf (245 bin ton), çavdar (235 bin ton) ve pirinç (135 bin ton) gibi diğer tahıl ürünleri de yetiştirilmektedir. Toplam 2 milyon ha. da baklagiller üretimi yapılmakta ve

740 bin ton nohut, 735 bin ton mercimek, 200 bin ton fasulye ve 65 bin ton bakla yetiştirilmektedir. Sanayi bitkilerine ayrılan 1.4 milyon ha. tarım alanından yılda; 15.6 milyon ton şeker pancarı, 600 bin ton pamuk, 340 bin ton tütün, 28 bin ton anason ve 12 bin ton afyon üretimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yaklaşık 600 bin ha. ekilen ayçiçeğinden, 815 bin ton; 29 bin ha. ekilen soyadan 70 bin ton ürün alınmıştır. Bunların dışında yılda 4.6 milyon ton patates, 1.7 milyon ton soğan ve toplam 17 milyon ton çeşitli sebzelerden üretilmektedir.

Türkiye tarım alanlarının yaklaşık % 13.4'ü yani 3.1 milyon ha. da çeşitli meyve bahçeleri, bağ alanları, zeytinlikler ve çay bahçelerine ayrılmıştır. Türkiye'de çok çeşitli meyve türleri yetiştirilmektedir. Bunlardan ekonomik değeri yüksek olanlarının üretim miktarları yıllık 1000 ton olarak şöyledir: Elma (2.080), armut (420), kayısı (400), incir (270), portakal (850), limon (450), mandalina (400), muz (30), fındık (490), ceviz (120), antep fıstığı (50) vs. Ayrıca 567 bin ha. kaplayan bağlardan 3.7 milyon ton üzüm, 880 bin ha. kaplayan zeytinliklerden bazı yıllar 500 bin, bazı yıllar da 1 milyon tondan fazla zeytin elde edilmektedir. Yaklaşık 80 bin ha. kaplayan çay bahçelerinden ise, yılda ortalama 650 bin ton yaş çay yaprağı elde edilmektedir.

Türkiye topraklarının 21.2 milyon ha. yani % 28'i otlak ve çayırardan oluşmaktadır. Her ne kadar son yıllarda büyük bir gerileme göstermekte ise de, hayvancılık Anadolu insanının asırlardır sürdürdüğü geleneksel bir uğraşısıdır ve Türkiye hâlâ dünyanın hayvan varlığı bakımından önde gelen ülkelerinden biri durumundadır. 1993 yılı istatistik verilerine göre Türkiye'de yaklaşık 12 milyon baş sığır, 35 milyon baş koyun ve 9 milyon kıl keçisi, 1 milyon da tiftik keçisi olmak üzere 10 milyon baş keçi bulunmaktadır. Ayrıca ülkede yılda 180 bin adet tavuk ve 10 milyon adet yumurta üretilmektedir. Yine 3.5 milyon adet arı kovanından yaklaşık 59 bin ton bal elde edilmiştir.

Maden ve Enerji Kaynakları: Türkiye genel olarak maden yatakları yönünden zengin bir ülkedir. MTA tarafından tesbit edilmiş 4.000'den fazla maden yatağı bulunmaktadır. Ancak bunların büyük bir kısmı

henüz işletilmemektedir. Türkiye'de sanayi hammaddelerini oluşturan demir, bakır, krom, boksit, civa, uranyum, toryum, amyant, bor, arsenik, kurşun, çinko, kükürt ve volfram gibi madenlerin yanında, inşaat sektöründe kullanılan mermer, kil, jips, perlit gibi çok sayıda değişik maden kaynağına sahiptir.

Türkiye'nin toplam demir rezervi 900 milyon ton kadardır. Bunun 750 milyon ton kadarı ülkenin en önemli demir cevheri yataklarının bulunduğu Divriği-Kangal-Hekimhan arasında yer alır. Ayrıca, Kayseri-Niğde-Adana-Antakya-K.Maraş arasında kalan sahada ve Sakarya-Çamdağı ile Balıkesir-Eğmir'de de önemli demir yatakları mevcuttur. Yıllık demir üretimi 4.5 milyon ton kadardır. Türkiye, yıllık 1.6 milyon ton olan krom üretimi ile dünyanın önde gelen krom üreticilerinden biridir. Toplam rezervi 36.8 milyon ton olduğu tahmin edilen krom yataklarının en önemlileri Elazığ-Alacakaya, Muğla-Fethiye ve Köyceğiz çevresi, Denizli-Buldan ve Acıpayam, Bursa-Orhaneli ve Adana-Pozantı çevresinde yer almaktadır. Toplam 100 milyon tona yakın rezervi olduğu tahmin edilen bakır yataklarının büyük bir kısmı Orta ve Güneydoğu Toroslar ve Doğu Karadeniz bölümünde bulunmaktadır. Ülkenin yıllık bakır üretimi ise, 3.5 milyon tondur. En önemli yatakların Seydişehir-Akseki arasında ve Hatay-Dörtyol, Hassa ve İslahiye arasında yer aldığı boksit rezervi de 100 milyon ton kadardır. Yıllık alüminyum üretimi ise, 3.8 milyon tondur. Dünya rezervlerinin yarısından fazlasını oluşturan, 670 milyon ton olan, bor rezervlerinin hemen tamamı Balıkesir-Bursa-Eskişehir-Kütahya arasında kalan bölgede yer almaktadır, yıllık üretim 2 milyon ton kadardır.

Türkiye fosil kökenli enerji kaynakları yönünden fakir bir ülkedir. Ereğli-Zonguldak-Amasra çevresinde, 1.5 milyar ton kadar olan taş kömürü rezervinin ancak 200 milyon tonu çıkarılabilir durumdadır. Tamamı bu bölgede yer alan taş kömürünün yıllık üretimi 6.3 milyon ton kadardır. Taş kömürü yönünden fakir olan Türkiye linyit yatakları bakımından ise daha zengindir. 250 den fazla yerde bulunan linyit yataklarının toplam rezervi 8 milyar ton kadardır, yıllık linyit üretimi ise, 52.6 milyon tondur. Petrol rezervi yönünden de fakir olan Türkiye'de 500 milyon tondan

fazla petrol olduğu sanılmaktadır. Batman ve Adıyaman çevresinde yer alan petrol yatakların yılda 3 milyon ton kadar üretim yapılmaktadır. Ancak yılda 20 milyon tondan fazla petrol tüketilmesi sonucu, yerli üretim bunun ancak % 15 kadarını karşılayabilmektedir. Türkiye'de bulunan Batman dışındaki Aliğa, İpraş, Ataş ve Orta Anadolu rafinerileri ithal petrolü işlemektedirler. Türkiye'de ayrıca Hamitabat ve Mardin-Çamurlu sahalarından yılda toplam 175 milyon m³ doğal gaz üretimi de yapılmaktadır.

Petrol ve kömür bakımından fakir olan Türkiye, su gücüne dayalı enerji yönünden oldukça zengin sayılabilir. Yapılan hesaplamalara göre kullanılabilir hidroelektrik enerjisi potansiyeli 120 milyar kWh/yıl kadardır. Bunun 32 milyar kws/yıl'ı 250 adet hidroelektrik santral sayesinde üretilmektedir. Ayrıca termik kaynaklardan da 38 milyar kWh/yıl enerji üretilmektedir. Böylece ülkenin yıllık toplam elektrik enerjisi üretimi 70 milyar kWh'ı bulmaktadır.

Sanayi: Eskiden beri bir tarım ve hayvancılık ülkesi olan Türkiye'de, sanayileşme 1950'li yıllardan itibaren artmaya başlamış ve günümüzde sanayinin milli gelire katkısı % 27'ye yükselirken, tarımın payı % 17'ye gerilemiştir. Yine uzun zamandan beri tarım ürünleri ihracatçısı olan Türkiye'nin son yıllarda ihraç ürünlerinin % 80'ini sanayi ürünleri oluşturmaya başlamıştır.

Türkiye'de başta gıda ve tekstil sanayi olmak üzere, hemen hemen tüm sanayi kolları gelişmiş durumdadır. Ancak sanayi tesislerinin dağılışı ülkenin her yerinde aynı değildir. Nitekim, Türkiye'deki sanayi tesislerinin yaklaşık % 65'i başta İstanbul, Kocaeli ve Bursa çevresi olmak üzere Marmara Bölgesi'nde toplanmıştır. Marmara Bölgesi dışında ise, Ege Bölgesi'nde İzmir, Manisa ve Denizli çevresinde, Akdeniz Bölgesi'nde de Çukurova çevresinde yoğunlaşmıştır. Belirtilen alanlarda ülke sanayi tesislerinin yaklaşık 3/4'ü yer almaktadır.

Çeşitli tarımsal ve hayvansal hammaddelere dayalı olan gıda sanayi hemen her ilde bulunmakla birlikte, yoğunluk Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde artar. Türkiye'de ilk gelişen ve bugün de en gelişmiş sanayi kolu olan tekstil sanayi ürünleri dünya çapında bir üne sahiptir. Tekstil ve

konfeksiyon tesisleri, başta İstanbul olmak üzere Bursa, Tekirdağ ve Edirne'de yoğunluk kazanmakla birlikte, hemen hemen ülkenin her yöresinde bulunmaktadır. Maden işleme tesisleri ise, genellikle madenin çıkarıldığı yörelere kurulmuştur. Madeni eşya ve makine üretim sanayi, İstanbul, Bursa, Adapazarı, İzmit, İzmir, Denizli, Manisa, Gaziantep ve Eskişehir'de gelişmiştir. İstanbul ve çevresinde taşıt, dayanıklı ev eşyaları, elektronik aletler ve çeşitli makina üreten çok sayıda fabrika vardır. Bursa'da iki büyük otomobil fabrikası bulunmaktadır. Ayrıca orman ürünlerine, taşa ve toprağa dayalı sanayi tesisleri ülkenin çeşitli yörelerine dağılmıştır.

Ulaşım: Türkiye eskiden beri Avrupa ile Asya arasında ulaşım bağlantılarının sağlandığı bir köprü konumundadır. Tarih çağları içinde dünyanın en ünlü yollarının çoğu Anadolu üzerinden geçmekteydi. Bugün de ülke gelişmiş bir ulaşım ağına sahiptir. Türkiye'de 60 bin km.ye yakın karayolu ağı bulunmaktadır. Yolcu taşımacılığının % 90'ı ve yük taşımacılığının % 65'i karayolları ile gerçekleştirilmektedir. Türkiye karayollarında 1993 yılı itibariyle 2.620.000 adet otomobil, 160.000 adet minibüs, 85.000 adet otobüs ile yolcu taşımacılığı, 355.000 adet kamyonet ve 306.000 adet kamyon ile yük taşımacılığı gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de toplam 8.430 km olan demiryolu ağının 905 km.si elektrikli dir. Yolcu ve yük taşımacılığında, Avrupa ülkeleri kadar, gelişmemiş olan demiryollarında daha çok maden ve tarım ürünleri taşımacılığı yapılmaktadır.

Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'de bir çok liman ve iskele bulunmaktadır. Ancak bunların en büyükleri; İstanbul, İzmir, Mersin, İskenderun, Antalya, Zonguldak, Trabzon ve Samsun limanlarıdır. Bilhassa İstanbul ve İzmir limanları dış ticaret açısından büyük bir öneme sahiptir. İhracatın % 25'i ve ithalatın % 50'si deniz yolu ile gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin 1993 yılı itibariyle 3.150 tane yük gemisi, 1.410 tane yolcu gemisi ve 230 tane tanker olmak üzere toplam 4.800 kadar araçtan oluşan deniz ticaret filosu bulunmaktadır.

Türkiye hava ulaşımı bakımından da gelişmiş bulunmaktadır. 25 il merkezinde hava alanı bulunmakta ve bunların hemen tamamından en az

haftada bir sefer olmak üzere iç hatlarda yararlanılmaktadır. Uluslararası taşımacılıkta ise, İstanbul-Atatürk, Ankara-Esenboğa, İzmir-Adnan Menderes, Antalya, Muğla-Dalaman ve Adana hava alanlarından faydalanılmaktadır. 1993 yılında Türkiye hava alanlarından 38 bini iç ve 22 bini dış hat olmak üzere 60 bin sefer düzenlenmiştir.

Turizm: Türkiye, iklim çeşitliliği, deniz kıyıları ve doğal kumsalları, dağlık yapısı, zengin bitki ve hayvan varlığı, kaplıcaları v.s. gibi doğal turistik potansiyeli yanında köklü tarihi geçmişi ve kültürel yapısından kaynaklanan özellikleri ile dünya turizminde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Türkiye'yi her yıl milyonlarca turist ziyaret etmektedir. 1992 verilerine göre, ülkeye 7 milyondan fazla turist gelmiş ve turizmden 4 milyar \$ gelir sağlanmıştır. Türkiye'ye gelen turistlerin büyük bir çoğunluğunu Avrupa ülkelerinden turistler oluşturmaktadır.

Dış Ticaret: Türkiye'nin 1993 yılında gerçekleştirdiği ithalatı 29 milyar \$'ı aşmıştır. İthal edilen ürünlerin başında ham petrol, demir-çelik, çeşitli makinalar, altın, ilaç, optik aletler gelmektedir. İthalatı daha çok Ortadoğu ülkeleri (petrol), Avrupa ülkeleri ve ABD'nden gerçekleştirilmiştir.

İhracatı ise, aynı yıl 15 milyar \$ kadar olmuştur. İhraç ürünlerinin başında işlenmiş gıda ürünleri, tekstil ve konfeksiyon ürünleri, işlenmiş petrol, çimento, kimyasal maddeler ve az miktarda da makina ve teçhizat gelmektedir.

İthal edilen ürünlerin başında 15.7 milyar \$'la hammaddeler, 8.5 milyar \$'la makine, 4.1 milyar \$'la tüketim maddeleri gelmektedir. İhraç edilen ürünler arasında ise, 12.7 milyar \$'lık sanayi ürünleri, 2.4 milyar \$'lık tarım ürünleri bulunmaktadır. 1970 yılı ihracatında tarım ürünleri sanayi ürünlerinin 4 katı kadar iken, bu oran 1980'de 2/3'si kadardır. 1993'de ise sanayi ürünleri tarım ürünlerinin 1/5'i kadardır.

BİBLİYOGRAFYA

- ALAGÖZ,C.A.1959, *Coğrafya Gözü ile Kıbrıs*, TÜRK COĞR. DERG.;18-19, s.1-15
- ALAGÖZ,C.A.1971, *Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş*, MİLLETLERARASI 1. KIBRIS TETK. KONG. s.13-41, Türk Kült.Araşt.Enst.yay.36, Ankara.
- ALASYA,F.H.1970, *Kıbrıs'ta Türk Nüfusu ve Nüfusun Dağılışı*, TÜRK KÜLTÜRÜ;94, s.663-669,
- ALTINBILEK,S.1991, *Ülkeler Coğrafyası (Türkiye'nin Komşu Ülkeleri)*, Ata.Üniv. Erzincan E.Y.O. yay. No: 49, Erzincan.
- ARAT,R.R.1963, *Türklerin Yaşadıkları Yerler ve Sayıları*, TÜRK KÜLTÜRÜ;5, s.6-11
- ARDEL,A.1962, *Asya'nın Gücü ve Ortaya Attığı Problemler*, TÜRK KÜLTÜRÜ;2, s.41-48,
- ARDEL,A.1963, *Doğu Türkistan*, TÜRK KÜLTÜRÜ;8, s.26-33,
- ARDEL,A.1964, *Azerbaycan*, TÜRK KÜLTÜRÜ;19, s.2-5,
- ARDEL,A.1964, *Batı Türkistan'ın Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası-III*, TÜRK KÜLTÜRÜ;24, s.49-51,
- ARDEL,A.1964, *Batı Türkistan'ın Beşeri ve Ekonomik Hayatına Toplu Bakış*, TÜRK KÜLTÜRÜ;23, s.31-35,
- ARDEL,A.1964, *Batı Türkistan*, TÜRK KÜLTÜRÜ;15, s.38-42,
- ARDEL,A.1964, *Esir Türk Ülkelerinin Coğrafyasına Toplu Bakış*, TÜRK KÜLTÜRÜ;21, s.36-43,
- ARDEL,A.1964, *Orta Asya Coğrafyasına Toplu Bakış*, TÜRK KÜLTÜRÜ ARŞT.;1, s.111-132,
- ARDEL,A.1964, *Türkmenistan*, TÜRK KÜLTÜRÜ;20, s.29-32,
- ARDEL,A.1965, *Türklerin Yeryüzünde Dağılışı ve Buldukları Sahaların Coğrafi Hususiyetleri*, T.K.A.E. KONFERANSLAR-I, s.20-26,
- ARDEL,A.-DÖNMEZ,Y.1964, *Türk Dünyasının İktisadi Gücü*, TÜRK KÜLTÜRÜ ARŞT.;2, s.181-190,
- ARSLAN,Y.1988, *Azerbaycan'da Demografik Gelişmeler*, AZERBAJYCAN;265, s.27-41
- ARSLAN,Y.1992, *Azerbaycan'da İktisadi Reform Sorunları*, YENİ FORUM,XIII-274, s.39-43,
- ARSLAN,Y.1992, *Azerbaycan-1991*, YENİ FORUM,XIII-273, s.25-28
- AVŞAR,B.Z.-vd.1994, *Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, Vadi Yayınları No: 22, Ankara.
- BAINBRIDGE,M.1995, *Dünyada Türkler*, Say Yayınları, İstanbul.
- CAFEROĞLU,A.-YÜCEL,T.1988, *Güney Azerbaycan*, BELGELERLE TÜRK TARİHİ;35, s.45-51,
- CAFEROĞLU,A.1983, *Türk Kavimleri*, TKAE yayını No:52, Ankara.
- ÇATALTEPE,S.1990, *SSCB ve ÇHC'nde Yaşayan Türklerin İstatistiklerine Ait Bilgilerin Mukayesesi Bir İncelemesi*, DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ;26, s.4-10
- DEVLET,N.1980, *Dış Türklerde Büyük Nüfus Artışı, SSCB ve ÇHC'nde Türk Nüfusuna Ait İstatistik Bilgiler*, TÜRK ÇAĞRI;2/1, s.11-19
- DEVLET,N.1980, *Dış Türklerde büyük nüfus artışı, TÜRK DÜNYASI ARŞT.*;6, s.41-51
- DEVLET,N.1990, *Sovyetler Birliğinde Türk ve Müslümanların Nüfusu 60 Milyona Yaklaştı*, TÜRK KÜLTÜRÜ;325, s.265-272,
- DEVLET,N.1993, *Çağdaş Türkiler; Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Ek cilt, Çağ yayınları-İstanbul.
- DOĞANAY,H.1994, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- DOĞANAY,H.1995, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Öz-Eğitim yay. Konya.

- DOĞANAY,H.1995, XXI. Yüzyıla Girenken Türk Dünyası, Ata.Üni. yay. No:793, Erz.
- DÖNMEZ,Y.1963, *Türk Ülkelerinde Pamuk-I*, TÜRK KÜLTÜRÜ;4, s.42-48,
- DÖNMEZ,Y.1963, *Türk Ülkelerinde Pamuk-II*, TÜRK KÜLTÜRÜ;7, s.41-45,
- DÖNMEZ,Y.1964, *Çuvaşistan*,TÜRK KÜLTÜRÜ;24, s.52-54,
- DÖNMEZ,Y.1964, *Yakutistan*,TÜRK KÜLTÜRÜ;21, s.102-107,
- DÖNMEZ,Y.1973, *Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, İ.Ü.Coğr.Enst. Yay. No:74, İstanbul.
- EGGELİNG,N.J.1985, *Nomad Jürüks in Yugoslavia-Macedonia*, EGE COĞR. DERG.;3, s.57-62, İzmir
- ELPE,F.1980, *1922'de Batı Trakya'nın Coğrafi ve Ekonomik Durumu*, TÜRK DÜNYASI ARŞT.;5, s.28-29,
- ERİNÇ,S.1989, *Güneydoğu Avrupa'da Türkçe Ekzonimler*, İ.Ü.Dnz.Bil.ve Coğr.Enst. BÜLTEN;6, s.9-14
- ERİNÇ,S.1993, *Türkiye Fiziki Coğrafyasının Ana Çizgileri*, İ.Ü.Dnz.Bil.ve Coğr.Enst. BÜLTEN;10, s.1-10
- ERİNÇ,S.-T.YÜCEL,1979, *Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, Türk Kült.Araşt.Enst.yay.50, Ank.
- GÖZENÇ S.1979, *Avrupa Ülkeler Coğrafyası-1*, İ.Ü.Coğr.Enst.Yay. No:115, İst.
- GÜRSOY,C.R.1962, *Kıbrıs Müşahedeleri*, A.Ü.DTCF DERG.;XX/3-4, s.161-212,
- GÜRSOY,C.R.1971, *Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye*, MİLLETLERARASI 1. KIBRIS TETK. KONG. s.41-58,
- GÜRSOY,C.R.1974, *Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye*, TÜRK KÜLTÜRÜ;139-141, s.317-325,
- HOSTLER,C.W.1959, *Türken und Sowjets*, Alfred Metzner Verlag, Berlin.
- JOPP,W.1969, *Sowjetunion*, Mayers Bibliographisches Institut, Mannheim.
- KARABAĞLI,A.-vd.1993, *Azerbaycan'ın Doğal Kaynaklarıyla Ekonomik Potansiyeli Karşısında Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirme Olanakları*. Milli Produktivite Merkezi Yayınları No:489, Ankara.
- KARABULUT,Y.1988, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Turizm*, A.Ü.DTCF DERG.;XXXII/1-2, s.209-236,
- KOÇMAN,A.-vd.,1994, *Azerbaycan Coğrafyası*, Ege Üniv.Edb.Fak. Yay. No:78, İzmir
- KODAY,Z.1995, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin Coğrafi Özellikleri*, ATA.ÜNİV. TÜRKİYAT ARŞT.ENST. DERG. 2, s.17-45, Erzurum.
- KUZGUN,Ş.1993, *Hazar ve Karay Türkleri*, Alıç Matbacılık Tic. San. A.Ş. Ankara.
- MUSABAY,İ.1969, *Doğu Türkistan'ın Nüfusu*, TÜRK KÜLTÜRÜ;79, s.499-507,
- MUSABAY,İ.1969, *Doğu Türkistan'ın Yolları*,TÜRK KÜLTÜRÜ;78, s.433-441,
- ORHONLU,C.1964, *Batı Trakya'da Türk Nüfusu*, TÜRK KÜLT. ARŞT.;1, s.59-77
- ÖNGÖR,S.1964, *Ortadoğu; Siyasi ve İktisadi Coğrafya*, A.Ü. SBF. Yay. No:167, Ank.
- ÖZEY,R.1994, *Ülkeler Coğrafyası Ders Kitabı, Öz-Eğit.Der Yay.No:9*, İstanbul.
- SAKARYA,İ.1989, *Kafkaslar Güneyinin Coğrafi Yapısı: Azerbaycan ve Ermenistan*, GÜNCEL KONULAR;10, s.59-72,
- SARAY,M.1993, *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi:1,İst.
- SARAY,M.1993, *Kazak Türkleri Tarihi*, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi: 2, İst.
- SARAY,M.1993, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi: 4, İst.
- SARAY,M.1993, *Özbek Türkleri Tarihi*, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi: 3, İst.
- SARAY,M.1993, *Türkmen Tarihi*, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi: 5, İst.
- SARAY,M.1994, *Doğu Türkistan Tarihi*, DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ;39-40, s.4-11
- ŞEMSIYEV,O.1994, *Özbekistan Cumhuriyeti*, YENİ FORUM;XV-301, s.21-29,
- TARKAN,M.T.1971, *Kıbrıs Adasında Coğrafya Bakımından Bir Araştırma*, Ata.Üni.Yay. No:131, Ankara.
- TARKAN,M.T.1975, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Ata.Üni.Edb.Fak.Yay. No:77, Ank.

- TOGAN,A.Z.V.1932, *Azerbaycan'ın Tarihi Coğrafyası*, AZERBAYCAN;1, s.35-48, 69-83, 123-32, 45;
- TUNCEL,M.1976, *Batı Trakya'nın Coğrafyası*, TÜRK KÜLTÜRÜ;159, s.4-6,
- TUNÇDİLEK,N.1962, Güneybatı Asya, I.Ü.Coğr.Enst.Yay. No:34, İstanbul
- TUNÇDİLEK,N.1971, Güneybatı Asya (fiziki ortam), I.Ü.Coğr.Enst.Yay. No:65, İst.
- TUNÇDİLEK,N.,1980, *Kıbrıs Adasının Türk Federe Devleti Bölümünde Fiziki Ortam ve Potansiyeli*, I.Ü.COĞR. ENST. DERG.;23, s.181-198.
- VARDAR,T.1992, *Yugoslavya'da Türkler*, YENİ FORUM;XIII-274, s.,
- YARKIN,İ.1978, *Sovyet İstatistiklerine Göre Rusya'da Türkler*, TÜRK KÜLTÜRÜ;185, s.24-25,
- YÜCEL,T.1960, *Asya Coğrafyası-1*, A.Ü. DTCF Yay.,Ankara
- YÜCEL,T.1965, *Asya'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Eroğlu Matbaası, Ankara
- YÜCEL,T.1987, *Batı Türkistan Coğrafyasına Toplu Bakış*, TÜRK KÜLTÜRÜ;294, s.615-624,

Raporlar

- Azerbaycan Ülke Raporu, TİKA yayınları No: 12, Ankara,1995.
- Kazakistan Ülke Raporu, TİKA yayınları No: 13, Ankara,1995.
- Kırgızistan Ülke Raporu, TİKA yayınları No: 14, Ankara,1995.
- Özbekistan Ülke Raporu, TİKA yayınları No: 15, Ankara,1995.
- Türkmenistan Ülke Raporu, TİKA yayınları No: 16, Ankara,1995.
- Moldova Ülke Raporu, TİKA yayınları No: 17, Ankara,1995.
- IMF Aralık 1993 Raporu.
- Türkmenistan; Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi, TOBB yayını No: Genel 290; BÖM 28, İstanbul-1994.

Ansiklopediler

- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi.
- Yeni Türk Ansiklopedisi.
- Théma Larousse.
- Türk Dünyası El Kitabı, TKAE yayını; 45, Ankara-1976.

İstatistikler

- Narodnoye Hozyaystro RSFSR-1990
- Azerbaycan Devlet İktisadiyyat ve Planlaşırma Komitesi Kayıtları-1992
- Özbekistan İstatistik ve Tahminler Devlet Komitesi Kayıtları-1993
- Mining Annual Review-1994
- T.C. BDİE, Eski SSCB Cumhuriyetleri İstatistik Göstergeleri, 1970-1992
- T.C. BDİE, Tarım İstatistikleri Özeti-1994,
- T.C. BDİE, Maden İstatistikleri- 1989,
- T.C. BDİE, Nüfus İstatistikleri.1927-1990